Illúziók és elvesztésük: Nagy-Britannia kísérlete a befolyásgyakorlásra

Gálik Zoltán

Tony Blair tízéves kormányzati tevékenysége során több területen is sikeresen modernizálta a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságát[1]. Ha a külpolitikát a modernizáció egyik dimenziójának tekintjük, akkor az iraki beavatkozás a modernizáció kudarca és egyszersmind politikai tevékenységeinek egyik legellentmondásosabb területe. Blair egyértelmű személyes csődjének tekinthető, amely nem csak a külpolitikára, hanem a belpolitikára is meghatározó következményekkel járt. A tanulmány a brit külpolitika és a 2003-ban megindított iraki háború kapcsolatát tárja fel. Alapvető célja hogy megvizsgálja azokat a kereteket, amelyben a brit külpolitika és személy szerint Tony Blair a fegyveres beavatkozás mellett döntött. Ehhez megvizsgálja a brit hatalmi külpolitika változásának természetét, az Amerikai Egyesült Államokkal fenntartott különleges kapcsolat jellegének változását, Irak szerepét a brit külpolitikában és a kőolaj jelentőségét. Az iraki beavatkozás gyakorlati szempontból történő vizsgálata is számos tanulságot rejt. Blair népszerűsége politikai karrierjének egyik csúcspontjáról zuhant a mélybe az iraki háború miatt, ennek ellenére harmadszor is képes volt megnyerni a parlamenti választásokat. Érdemes megvizsgálnunk a háború indításának kérdését, a háború katonai tapasztalatait és a politikai felelősség kérdését. Mindezeket feltérképezve kíséreljük meg megadni a választ arra, hogy milyen valós vagy vélt okokra hivatkozva döntött az Egyesült Királyság a konfliktusban való részvétel mellett, hogyan értékelhető a beavatkozás sikeressége, és vajon a háború a miniszterelnök személyes kudarca mellett a tágabb értelemben vett brit külpolitika kudarca is egyben.

A brit külpolitika stratégiai kérdései

A hatalmi külpolitika kereteinek megváltozása

A brit külpolitika útkeresése a második világháború és a dekolonizáció lezárulása óta folyamatosan tart, a hidegháború lezárulása után pedig új keretek között próbálja meg definiálni magát. A külpolitika és második öbölháború összefüggéseit kutatva az első

kérdés, amit érdemes felvetnünk, hogy mennyire illeszkedik a háborúban való aktív részvétel a hagyományos brit külpolitika prioritásaiba.

A klasszikus külpolitikai hagyományok a modern állam megszületésével jöttek létre. Nagy-Britannia a modern államiság korába nem mint klasszikus értelemben vett nemzetállam, hanem mint folyamatosan terjeszkedő birodalom lépett. Külpolitikája birodalmi külpolitika volt. A 19. századi hegemón külpolitikájának természetes mozgástere a világszínpad volt. Európa, mint a kor nagyhatalmi játszmáinak színtere, nagyrészt már az 1648-as vesztfáliai béke, de határozottabban a napóleoni háborúkat lezáró bécsi békekongresszus óta a brit hatalmi érdekek szerint működött. A külpolitika alapját pedig a hatalmi egyensúlyi politika jelentette, ami lehetővé tette, hogy Európában a status quo megtartásával a britek a birodalom működtetésére helyezhessék a hangsúly. Amikor az első világháború végével a brit hegemónia korszaka lezárult, a hatalmi egyensúlypolitika megváltozott keretek között ugyan, de továbbra is fennmaradt. Az első világháború után ugyanis Nagy-Britannia már nem volt képes hegemón hatalmát gyakorolni, az Amerikai Egyesült Államok azonban még a második világháború végéig nem vette át a hegemón szerepét. A két háború között a hegemónia fordulópontját több eseményhez is köthetjük, általában az aranystandard rendszer megszűnését, a monetáris rendszer teljes szétesését, illetve az 1930-as évek válságjeleit szokták a hegemónia végeként értelmezni.

A második világháború után a brit külpolitika a hidegháborús nemzetközi rendszer szuperhatalmai mögött a hatalmi egyensúlyi politika mellé új külpolitikai alapot, egy kettős szövetségi rendszert emelt be. Az Egyesült Államokkal kialakított „különleges kapcsolat" mint külpolitikai prioritás történelmi távlatból tekintve anomália a brit hatalmi politizálásban, hiszen az ország egy olyan szövetség tagja lett, amelyben nem ő a meghatározó tag. A hidegháború alatt ez a szövetség biztosította Nagy-Britanniának a világszínpad elérését, illetve annak illúzióját. A világháború utáni évtizedekben lassan széteső gyarmatbirodalmat a Brit Nemzetközösség, majd később a Nemzetközösség keretei között nem sikerült újjászervezni, és a brit külpolitikai prioritások között ha megkésve is, de egyre erőteljesebb szerepet kapott Európa.

A hatalmi egyensúlypolitika a reálpolitikát, a realizmus elveinek külpolitikai alkalmazását feltételezi, amely magába foglalja a közvetlen érdekérvényesítést és a nagyhatalmi/regionális hatalmi politizálást. Ezt a klasszikus reálpolitikát tekinthetjük a brit külpolitika hagyományos vonulatának. A második világháború után kialakított és az ENSZ alapokmányában lefektetett, részben liberális alapelvekre épülő nemzetközi rend létrehozása elvileg fordulópontot jelentett az Egyesült Királyság történelmében. A megváltozott hatalmi helyzet, gazdasági és katonai képességeinek jelentős visszaesése nem tette lehetővé korábbi külpolitikájának folytatását, igaz, a gyakorlatban egészen az 1956-os szuezi válságig igyekezett erről nem tudomást venni. A hatalmi politika folytatásának lehetőségéről egészen addig nem mondott le, és a későbbiekben is többször visszatért a korábbi vezérelvekhez.[2]

Tony Blair miniszterelnöksége idején új elemként jelent meg a külpolitikai cselekedetek nemzetközi renddel, igazsággal, igazságossággal való alátámasztása, ami a külpolitika liberális felfogásának gondolatkörébe tartozik. Maga a liberalizmus természetesen nem áll távol a britektől, hiszen a klasszikus whig liberalizmus Nagy-Britanniában született, a liberális szellem áthatja a brit gazdasági, társadalmi identitást, de a külpolitika irányvonala ennek ellenére hagyományosan a reálpolitikai érdekérvényesítés. Ebből a szempontból jogos kérdés: hogyan értelmezhetjük Blairnél a fenti retorikát? Új szemléletként, amelyben a nemzetközi közösség morális elveire, a nemzetközi jogra, az igazságos háborúra való hivatkozás az érdekérvényesítés új „csomagolása", vagy véletlenként, amely a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokra adott amerikai válasz részeként belesodorta Nagy-Britanniát a konfliktusba, esetleg a miniszterelnök személyes megnyilvánulásaként, amelyet követője, Gordon Brown nem fog vállalni? A kérdés vizsgálatakor két további tényezőt kell figyelembe vennünk. Egyrészt tekintettel kell lennünk arra, hogy a hidegháború alatt Európa felé az Egyesült Királyság továbbra is hatalmi egyensúly politikát folytat, de a megváltozott erőviszonyokból következően nem birodalmi keretek között.[3] Másrészt a hatalmi egyensúlyi politika feltétele több nagyhatalom jelenléte, márpedig 2001. szeptember 11. után nem lehet multipoláris világról beszélni. A világ unipolárissá vált, annak a szuperhatalomnak, az Amerikai Egyesült Államoknak a vezetésével, amelyhez a briteket a „különleges kapcsolat" fűzi.

A „különleges kapcsolat"[4] szerepe

Az iraki beavatkozást gyakran a „különleges kapcsolat" jellegének változásával hozzák összefüggésbe, és ennek a változásnak egyik megnyilvánulásaként értelmezik a brit külpolitika agresszivitását. Több országnál és nemzetközi szervezetnél is megfigyelhettük, hogy a megváltozott nemzetközi rendszerben újradefiniálja külkapcsolatának alapvető eszköz- és célrendszerét. Blair döntése a háború mellett számos kérdést vet fel. A hidegháború befejeződése után visszatérhet vagy közelíthet-e a brit külpolitika a hagyományos (regionális) egyensúly politikához? Felhasználhatja-e ehhez a különleges kapcsolatot, mint hatalmi multiplikátorát, vagy éppen ellenkezőleg, elmélyíti a szakadékot európai szövetségesei és saját maga között?

A kérdések megválaszolásához értelmeznünk kell a különleges kapcsolat jelentőségét főleg a jelenkori brit kül- és biztonságpolitikában. A két ország között a második világháború után kialakuló sajátos viszony a külkapcsolati rendszer több dimenzióját hatotta át. A világháború alatti együttműködés és a hidegháború alatt is fennálló közös stratégiai érdekek kétségtelenül a biztonság- és védelempolitikai dimenziót emelték a középpontba.[5] Az együttműködés magába foglalta a védelmi ipar szereplőinek együttműködését,[6] a külpolitikai egyeztetéseket, a hírszerzési együttműködést, a külkereskedelmi kapcsolatok elmélyítését, és a közös nyelvi gyökereken alapuló kulturális együttműködést. Nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy a különleges kapcsolat egyes dimenzióiban

az együttműködés intenzívebbé válása vagy éppen az ellentétek kialakulása gyakran egyszerre történtek meg, és nem feltétlen azonos pályán mozogtak.[7] A külpolitika területén pedig többször élesen elkülönültek az érdekek: a szuezi válság során az Amerikai Egyesült Államok nyíltan értésére adta Nagy-Britanniának, hogy beleegyezése nélkül nem folytathat globális hatalmi játszmákat, az 1983-as grenadai invázióban pedig a Nemzetközösség egyik tagját támadta meg a Nagy-Britanniával történő előzetes egyeztetés nélkül.

A hidegháború lezárulása után a stratégiai együttműködés számos kulcsfontosságú eleme megmaradt, mások leértékelődtek. A brit támaszpontokat az amerikai légierő ma is használhatja (kiemelkedő ezek közül a Indiai-óceánon található Diego Garcia támaszpont közös használata, amelyről a közel-keleti katonai műveletek is irányíthatók). A védelmi ipar intenzív együttműködése az Egyesült Királyságnak rendkívül fontos, hiszen a brit védelmi ipar főszereplője, a világ harmadik legnagyobb védelmi ipari cége a BAE Systems az amerikai piacon szerzi be megrendelésének döntő hányadát.[8]

Tony Blair miniszterelnöksége alatt a „különleges kapcsolat" új értelmezést kapott, és az Európa és Amerika közötti „híd szerep" említésén túl a reálpolitikában is újra meghatározóvá vált. A Blair–Bush-együttműködés láthatóan a kölcsönös személyes szimpátián is alapult, amit jogosan találhatunk furcsának, hiszen a neokonzervatív Bush és a harmadik út szociáldemokrata programját megvalósító Blair között sok párhuzamot nem lehet vonni. A különleges kapcsolat felhasználása a jelenkori brit külpolitika céljainak eléréséhez többféleképpen magyarázható.

Nyilvánvaló, hogy a hidegháború lezárulása után az Amerikai Egyesült Államok globális hegemón pozícióba került, és ezzel egy időben a biztonságpolitika területén számos „új típusú" kihívással kell szembenéznie. A hegemón pozícióból fakadóan és az új típusú kihívások kezelésének okán a hagyományos biztonságpolitikai intézményrendszer (multi- és bilateriális kapcsolatok, nemzetközi intézmények) helyett egyre inkább az úgynevezett „új típusú koalícióképzés"-t részesíti előnyben, amelyek ad hoc alapon szerveződnek. Az Egyesült Királyságnak a „különleges kapcsolat" arra szolgálhat – Blair retorikájában legalábbis rendszeresen hivatkozott erre –, hogy visszatartsa, mérsékelje az Amerikai Egyesült Államokat, és nem arra, hogy a kapcsolaton belüli pozíciójából adódóan részesüljön a szuperhatalom által felkínált előnyökből. A kapcsolatnak az Amerikai Egyesült Államok szempontjából is van előnye, hiszen az unilateralista külpolitikai cselekedetek helyett a koalícióban véghezvitt akciók látszólagos legitimitása (a legalitástól függetlenül) nagyobb lesz. Annak ellenére, hogy kétségtelenül találunk közös pontokat az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság biztonságpolitikai környezetének változásában, a biztonságpercepciók jelentősen eltérnek. A nemzetközi terrorizmus mint biztonsági kihívás nemcsak az Egyesült Államok stratégiai dokumentumaiban jelent meg, hanem az Egyesült Királyság 1998-as *Stratégiai védelmi szemléjében*, majd a következő években annak kiegészítésiben (Strategic Defence Review, 1998; Delivering Security in a Changing World, 2003, The Strategic Defence Review: A New Chapter, 2003).

Az Egyesült Királyság katonai kapacitásai nem teszik lehetővé az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonló tartós globális szerepvállalást a nemzetközi konfliktusokban. Nukleáris elrettentő ereje, amely a tengeralattjárókról indítható rakétákra épül, a „kicsi, de hatékony" kategóriába tartozik: segítségével a Föld szinte bármelyik pontján képes hadműveletekben való részvételre. A brit fegyveres erők, az amerikai haderő után az egyik legjobban felszerelt hadsereg, 2006-ban 429 ezer főt számlált, amelyből 195 ezer fő tejesített aktív katonai szolgálatot. A Stratégiai védelmi szemlében megfogalmazottak alapján a harctéri műveletekben és a békefenntartásban egyaránt önálló képességekkel kell rendelkeznie. Az Amerikai Egyesült Államok a „különleges kapcsolaton" keresztül számos csatornán keresztül folyamatosan érintkezik a brit fegyveres erőkkel (hírszerzési együttműködés, NATO-parancsnoki rendszer, közös hadgyakorlatok, védelmi tervezés), ezért a pontos, hatékony katonai együttműködés nem jelent problémát. A hosszú távú védelmi tervezésben az Egyesült Királyság folyamatosan figyelembe veszi az Amerikai Egyesült Államok hasonló terveit, és az amerikai elképzeléseknek a „különleges kapcsolat" alakulásában döntő szerepük van. Ebben a vonatkozásban az iraki háborúval egy időben történő legfontosabb esemény a brit nukleáris kapacitások újabb harminc évre történő meghosszabbításával kapcsolatos stratégiai döntés volt, amelyet sokan az Egyesült Államok melletti hosszú távú elkötelezettség megerősítéseként aposztrofáltak (Chumberlain 2004).

A iraki beavatkozás Európa-politikai vonatkozásai

Tony Blair miniszterelnöksége alatt jelentős fordulat állt be a brit Európa-politikában. Az Egyesült Királyság vállalta azt a szerepet, hogy Németországhoz és Franciaországhoz hasonlóan Európa vezető szerepében formálja a kontinens nagyhatalmi ambícióinak irányát. A „fényes elszigeteltség" sokszor felülírt politikája helyett ma kimondva vagy kimondatlanul is az Európához tartozás, az európai lét, és nem a kontinentálistól távolságot tartó el*sziget*eltség lett a politikai retorika kerete. Az iraki beavatkozás egyértelműen negatívan befolyásolta az Egyesült Királyság és az Európai Unió kapcsolatát. Az Egyesült Királyság a Munkáspárt hatalomra kerülésekor több kulcsfontosságú területen nem volt részese az Európai Unió tagállamai közötti együttműködéseknek (a monetáris integráció második szakasza, az Európai Szociális Charta, a közös határőrizeti rendszer). Az Egyesült Királyság azon területen kezdeményezett új együttműködést a tagállamok között, ahol erős volt: a biztonság- és védelempolitikában. Az *Európai biztonság- és védelempolitika* (European Security and Defence Policy, ESDP) 1998-ban az Egyesült Királyság és Franciaország felhívására[9] 1999-től kezdve fokozatosan alakult ki, évtizedek óta először valódi intézményi keretek közé helyezve a közös európai külpolitikát.[10]

A saját keretei között viszonylag dinamikusnak értékelhető fejlődést megakasztotta a 2003-as konfliktus kapcsán az Európai Unió tagállamai között kialakult megosztott-

ság. Az Amerikai Egyesült Államok kezdeményezésére nyolc európai NATO-tagállam írta alá a The Timesban 2003. január 30-án megjelent közös nyilatkozatot (a „nyolcak levele"), amelyben a készülő iraki háború kapcsán támogatásáról biztosította George W. Bush amerikai elnököt, és hangsúlyozta a transzatlanti szolidaritás fontosságát.[11] A levél kapcsán kialakuló heves vita közvetlen hatással volt a transzatlanti dialógusra[12] és az unió akkori és csatlakozni készülő tagállamai közötti helyzetre. Az unióba készülő államokat gyors, néha átgondolatlan állásfoglalásra kényszerítette a kezdeményezés[13], és az *európai alkotmányos szerződés* éppen zajló vitáit is befolyásolta a kialakult helyzet. (Következménye volt például a 2003. május 17-én Belgiumban megrendezett ESDP mini csúcstalálkozó, amelyre Nagy-Britanniát nem is hívták meg, és amelyen egy esetleges német–francia–benelux biztonságpolitikai együttműködés kiszélesítésének lehetőségét tárgyalták meg a konvent kudarca esetén.)

A kiéleződött ellentétek viszonylag gyorsan lecsillapodtak, és az iraki beavatkozás után az ESDP saját pályáján fejlődött tovább (részben az alkotmányos szerződés, részben a létező *európai uniós szerződés* által létrehozott jogi keretekben). Az iraki beavatkozás paradox módon több területen is az együttműködés elmélyítéséhez járult hozzá. A közös biztonság- és védelempolitikához korábban bizalmatlanul viszonyuló EU-tagállamok a katonai együttműködés szorosabbra fűzésének szükségességét látták a kialakult helyzetben.[14] Irak és Afganisztán példája pedig nyilvánvalóvá tette minden európai országnak, hogy napjaink válságkezelő műveleteihez alapvetően szükség van az országok közötti hatékony, több szintű katonai együttműködésre.

A Közel-Kelet és Irak szerepe a brit külpolitikában

A 2003-as iraki háborúban az Egyesült Királyság az Irakot támadó koalíció tagja. Londonnak komoly történelmi tapasztalatai vannak a régióban: a Közel-Kelet térsége az 1840-es évektől fontos szerepet töltött be a brit birodalmi politikában.

A modern brit külpolitika alapja Nagy-Britannia világpolitikai befolyásának megszerzése és fenntartása. A modern brit állam kiépítésének szerves része a gyarmatbirodalom létrehozása. A birodalmi lét lehetővé tette a briteknek, hogy a kontinentális politizáláson túl világhatalmi pozícióra tegyenek szert. A Brit Birodalom hatalmának csúcspontját a 19. században érte el: az Egyesült Királyság hegemón, a világpolitikát egyedül is meghatározó hatalommá válik. A hatalom alapja óriási és kiterjedt gyarmatbirodalma. A világ akkori lakosságának minden ötödik tagja a brit lobogó alatt élt. A gyarmatbirodalom sarokpontja – ahogy a britek fogalmaztak: „a királynő koronájának legszebb ékköve" – India volt. A Közel-Kelet gyarmatosítása, a közel-keleti brit jelenlét az Indiába vezető kereskedelmi útvonalak védelmében indult meg.

Az 1840-es évektől az úgynevezett „keleti kérdés", Európa „beteg emberének", az Ottomán Birodalomnak a felosztása volt az a történelmi lehetőség, amelyet a britek megragadtak, hogy a térségben állandósítsák jelenlétüket. A cél a hatalmi egyensúlyi

politika aktuális problémái mellett – a cári Oroszország Földközi tengerre való kijutásának megakadályozása – a Közel-Keleten elsősorban és kiemelten az Indiába vezető útvonalak biztosítása volt. A brit flotta folyamatosan támadta az arab partokat, és az 1840-es évek végére a Perzsa-öböl és Áden brit gyarmat lett. Az Ottomán Birodalom legkeletibb része – a ma Irak néven ismert Mezopotámia tartomány – három vilajetből állt: Bászrából, Bagdadból és a főként kurdok lakta Moszulból. A britek a folyami kereskedelem fellendítésével, illetve a 19. század végére a Szuezi-csatorna megépítésével fokozatosan bekapcsolták a területet a világgazdaság vérkeringésébe. Bászra Manchesterhez és Bombayhoz hasonlóan a britek egyik legfontosabb gabona- és gyapjúexportőrévé vált.[15] A brit és az indiai kereskedelem dominanciája mellett a 20. század elején fokozatosan megjelent a német tőke a térségben. A Törökországtól 1903-ban a bagdadi vasút megépítésére elnyert koncesszióval a németek már stratégiai fenyegetést jelentettek az Egyesült Királyságra. A bagdadi vasút Bászrán és a mai Kuvait területén keresztül közvetlenül kötötte volna össze a Földközi-tenger és az Arab-öböl térségét. A vasúttal a németek megkapták a jogot, hogy a sínek melletti 20–20 kilométeres sávban kiaknázzák az ott talált ásványkincseket. A térség jelentősége tovább nőtt, amikor Perzsiában – a mai Irán területén – megindult az olaj kereskedelmi célú kitermelése. Az első világháború kitörésekor a térségben az olaj miatt kialakuló feszültségek a háború Európán kívüli egyik legfontosabb térségévé tették a Közel-Keletet. Ekkor szervezték meg a britek Mezopotámia betagolását a gyarmatbirodalomba. A törökök a németek oldalán szálltak hadba. Attól tartva, hogy Németország utasítására a törökök gátolni fogják az olajellátást, az indiai brit hatóságok expedíciós sereget küldtek Bászrába, hogy megakadályozzák a törököket a brit érdekeltségekbe való beavatkozásban az öbölben, főként a dél-perzsiai olajmezőkön. Az expedíciós seregben főként indiai muszlimok harcoltak. A török birodalom felszámolására, a területnek a birodalomba való betagolására a brit külpolitika ekkor már jelentős diplomáciai lépéseket tett.

A 2003-as iraki beavatkozás során a brit katonai jelenléttel kapcsolatban fontos megvizsgálnunk, hogy milyen kép él az ott élőkben Nagy-Britanniáról. Ebben meghatározó a brit külpolitikának a térséget érintő talán leghíresebb és legkevésbé dicsőséges lépése, amikor a területet a fenti célok miatt háromszor, három különböző helyre ígérték el. Először odaígérték az araboknak. Erre azért volt szükség, hogy délen egy arab felkelés kirobbantásával legyőzzék a törököket, illetve keletről utat nyissanak Európába, hogy megtörjék a nyugati fronton kialakult patthelyzetet. A sivatagi Hidzsazban – ma Szaúd-Arábia része – élő hasimitákkal vették fel a kapcsolatot, akik az iszlám szent helyei, Medina és Mekka felett gyakorolták hatalmukat, illetve céljuk az ottománok elűzésével a pánarab állam megteremtése volt. A hasimitákkal való szövetség hasznosnak bizonyult az expedíciós seregben harcoló indiai muszlimok lojalitásának biztosításában is. Az 1915-ös gallipoli mészárlás katasztrófája után a britek aláírták a damaszkuszi jegyzőkönyvet: az arabok támogatták a briteket a törökök elűzésében,

cserébe a ma Szíria, Libanon, Izrael/Palesztína, Jordánia, Irak és Szaúd-Arábia néven ismert területek függetlenségéért. Ugyanebben az évben, ugyanebben a szellemben kötöttek egyezséget a hasimita Husszeinnel, aki ekkor Mekka sarifje volt. Miután az arabok szövetségét és barátságát elnyerték, a britek másodszor is elígérték a területet. Az 1916 májusában, Sykes–Picot-egyezmény néven ismertté vált szerződés a térség nagyhatalmi osztozkodásának dokumentuma. A britek háborús szövetségeseiknek, a franciáknak és az oroszoknak ígérték a terület egyes részeit. A szerződés értelmében az oroszoké Isztambul, a Boszporusz és Örményország egy része, a franciák kapták Szíriát és Libanont, a britek pedig Bagdadot, Bászrát és Transzjordániát a győzelem után. Az egyezmény értelmében csak a régió legszegényebb és legelmaradottabb része, az Arab-félsziget kapott volna függetlenséget. Kínos pillanatokat élt át a brit diplomácia, mikor az orosz forradalom után a bolsevikok nyilvánosságra hozták a titkos egyezményeket, ideértve a Sykes–Picot-egyezményt. Husszein mekkai sarif azonnal magyarázatot kért, de nem bontotta fel a szövetséget. A harmadik ígéret 1917 novemberében köttetett. A britek a franciák rovására igyekeztek Palesztína területén is biztosítani érdekeiket, és a Balfour-nyilatkozatban a zsidóknak is ígéretet tettek, miszerint szimpátiával tekintenek a „zsidó nemzeti otthon" Palesztínában való megalakítására.

Az Egyesült Királyság az arabok segítségével 1917 márciusában elfoglalta Bagdadot a törököktől. A műveletben Fejszál – a mekkai sarif fia – vezette arab forradalom stratégiai fontossággal bírt a briteknek, mivel legalább harmincezer török katonát kötött le az Ammántól Medináig vezető vasút mentén, és megakadályozta, hogy a török és a német csapatok egyesüljenek Szíriában. 1918 végére az indiai brit erők elfoglalták Mezopotámiát és Perzsiát, valamint Ibn Szaúd Arab-félszigetét brit érdekszférába hozták. A függetlenségi ígéretek hamisnak bizonyultak, a háború után a britek meg kívánták tartani hódításaikat a Közel-Keleten, hogy megvédjék az Indiába vezető kereskedelmi utakat, és biztosítsák az egyre nagyobb jelentőséggel bíró olajat. Palesztína, Mezopotámia három tartománya, amelyet Iraknak neveztek el, a gyarmatbirodalomba tagozódott be. Leválasztották Kuvaitot Irakról, és kiterjesztették befolyási övezetüket Perzsiára és az Arab-félsziget déli és nyugati partjaira.

Mezopotámia középső és déli tartománya közvetlenül az indiai brit közigazgatás alá került, és katonai közigazgatást kapott a tervezett, függőben lévő békeszerződésig. Az indiai mintát követve a britek a hatalom megszervezésében a törzsi vezetőkhöz fordultak. A kurdok az újonnan elfoglalt Moszul tartományban szavukon fogták a briteket, és kikiáltották a független államot, amelyet majdnem két évbe telt leverni az indiai és brit csapatoknak. Moszult betagolták Irakba, és felhagytak a kurd autonómia gondolatával, amely a *sevres-i békeszerződés*ben még szerepelt. Az amerikaiak és a többi szövetséges is rossz szemmel nézték azt a mohóságot, amellyel a britek az arab világot a birodalomba integrálták. A brit hatalom ellensúlyozására azonban nem volt szükség, hiszen az első világháború után véget ért az Egyesült Királyság hegemón hatalma. Ennek tükröződé-

se Wilson 14 pontja, amelyet az Egyesült Államok háborúba való belépésének áraként a britek közvetetten kénytelenek voltak megfizetni. A béketárgyalásokon végül nem érvényesítették az alapelveket, de az önrendelkezés és a „nyitott kapuk" elve fokozatosan teret nyert a nemzetközi rendszerben, és alkalmazkodásra kényszerítette Nagy-Britanniát. Az új világrendben döntően már az amerikai politikai és gazdasági érdekek érvényesültek. A britek hatalmi helyzetük fenyegetéseként kezelték a dokumentumot, Irak területén betiltották publikálását.

Az Irak feletti brit ellenőrzés rövid életűnek bizonyult. Egyrészt az első világháború alatt folytatott külpolitika jelentősen hozzájárult az arab nacionalizmus felszításához, ami fokozott nehézséget jelentett a terület irányításában, majd a britek végleges kiűzéséhez vezetett. 1920 elején iraki nacionalisták egy csoportja Damaszkuszban Husszein fiát, Fejszál bátyját, Abdullahot Irak királyává kiáltotta ki. Az Eufrátesz középső részén felkelés tört ki a hírre, lassan átterjedt az egész országra, kivéve Moszul, Bagdad és Bászra nagyvárosait, ahol erős volt a brit uralom. Irakban leverték ugyan a forradalmat, de a brit közvélemény egy része Mezopotámia elhagyását követelte. 1921-ben az Egyesült Királyság felajánlotta Fejszálnak a trónt, ha brit mandátum alatt alakít arab kormányt. A javaslat támogatója T. E. Lawrence volt, akit arab szimpátiája miatt a világ Arábiai Lawrence néven ismert meg. Fejszál királlyá választása után a britek szövetségi szerződést írtak alá Irakkal, és megkezdték együttesen az alkotmány kidolgozását. Az alkotmány lényegében a mandátumjogokat fogalmazta újra. A szerződés hosszadalmas ratifikálás, majd újratárgyalások után a brit csapatoknak légi bázisokat garantált Bászra környékén és az Eufrátesztől nyugatra. Irak brit segítséggel 1932 októberében a Népszövetség teljes jogú, független államisággal bíró tagja lett. A harmincas évek folyamán a független Irak ezer szállal kötődött Nagy-Britanniához. A második világháború elején a brit befolyási szférából való kikerülés miatt kezdett Irak a tengelyhatalmak felé elmozdulni. A Perzsa-öböl és a Habbanija légibázis irányából brit hadtestek hatoltak be Irakba, és a brit hadsereg 1941 áprilisában és májusában mintegy harmincnapos küzdelemben visszaállította a brit-barát mérsékelt arab uralmat Irakban. A britek irányítása alá került az összes kommunikációs és közlekedési eszköz, majd 1942 januárjában Irak hadat üzent a tengelyhatalmaknak.

A hidegháború elején a megváltozott nemzetközi rendszerben a britek már nem voltak képesek befolyásukat a háború előtti mértékben érvényesíteni. Hamarosan megkezdték a kivonulást az országból. A két légibázist visszaadták Iraknak, és a brit erők visszavonása előtt fegyverrel és kiképzőközpontokkal látták el az iraki hadsereget. 1948 januárjában a kölcsönös érdekek elismerésén alapuló szerződést írtak alá, amely védelmi konzultációt irányzott elő. Az új iraki politikai vezetés azonban kimondottan a brit befolyás nyílt elutasítása talaján szerveződött meg. Az 1970-es években az olajszektor államosításával a britek maradék befolyásukat is elvesztették a térségben.

A kőolaj stratégiai szerepe

Az iraki háború kimondott vagy kimondatlan okaként a kőolaj feletti ellenőrzés szerepét szokták megjelölni. Vitathatatlan, hogy Irak a világ második legnagyobb kőolajkészletével rendelkezik, és hogy Az Egyesült Királyság számára a 20. század folyamán kulcsfontosságú volt az ország olajforrásainak biztosítása. A kérdés, hogy a kőolaj vonatkozásában vajon felfedezhetünk-e közvetett vagy közvetlen kapcsolatot a brit külés biztonságpolitikai stratégiai célok és az iraki konfliktus között.

A külpolitika egyik klasszikus célja az állam gazdasági érdekeinek biztosítása. Irakban a brit jelenlét oka kezdetben stratégiai volt ugyan – az Indiába vezető kereskedelmi útvonalak biztosítása, de hamar kiderült, hogy a térség gazdasági szempontból is fontos eleme lesz a birodalom fenntartásának. Évszázadok óta ismert volt, hogy Perzsia és Mezopotámia egyes részein olajforrások vannak. A helyi kezdetleges felhasználáson kívül ezekre nem települt különösebb ipar. A mezopotámiai és a perzsa olaj kereskedelme iránt az európaiak csak a 19. század utolsó negyedében kezdtek el érdeklődni, amikor a tőkeáramlás megindult a térség felé. A kitermelési engedélyeket Konstantinápolytól kérték, gyakran archeológiai ásatások ürügyén. Az Angol–Perzsa Olajtársaság 1908-ban nyitotta meg az első kereskedelmi célokra termelő telephelyét Perzsiában.

Az Egyesült Királyságnak az olaj akkor vált jelentőssé, mikor 1904-ben a hadiflotta a szénfűtésről áttért az olajfűtésre, ami olcsóbbá és gyorsabbá tette a közlekedést. A gyarmatbirodalom, a világpolitikai nagyság fenntartásának eszköze – mivel az Egyesült Királyság tengeri főhatalom – a flotta volt. Ennek olcsóbb, gazdaságosabb és nem utolsósorban hatékonyabb üzemeltetése a brit nagyhatalmi politika egyik kulcskérdésévé vált. Mivel a kormány attól tartott, hogy az olajtársaságok feltételeket szabhatnak a királyi haditengerészetnek, olyan tartalékokat keresett, amelyek a Mexikói-öbölnél közelebb vannak, és hosszú távon biztonságosan rendelkezésre állnak. A következő húsz évben a kormány az Egyesült Királyság olajellátására és erőforrásaira koncentrált, így teljes diplomáciai támogatást nyújtott azoknak a brit állampolgároknak, akik koncessziókat kértek Mezopotámiában. 1911-ben egy brit–német konzorcium – amelynek tagjai a Royal Dutch Shell, C. S. Gulbenkian, a (brit) Török Nemzeti Bank és a Deutsche Bank voltak – exkluzív jogokat kapott a Törökország területén található olaj kitermelésére. Későbbi nevén a Török Olajtársaság 1913-ban egyesült az Angol–Perzsa Olajtársasággal (Anglo–Persian Oil Company, APOC). A részvények brit, német, holland és a Gulbenkian vállalat tulajdonában voltak. Még 1914 augusztusában, elhúzódó tárgyalások után a brit kormány 2,2 millió fonttal többségi tulajdont szerzett az APOC-ban, amely az Egyesült Királyság mai legnagyobb vállalatának a British Petrolnak (BP) az elődje lett. Mezopotámia lerohanásával szinte egy időben a briteké lett az olaj kiaknázásának joga, és tovább erősítették helyzetüket a térségben, mivel több nemzetközi társaság kezdett olajkoncessziókat keresni Bagdad és Moszul környékén. Az ebből fakadó kereskedelmi feszültségek fontos szerepet játszottak az első világháború előkészítésében.

A térségnek a gyarmatbirodalomba való integrálásában fontos szerepet játszott, hogy a birodalom életben maradása szempontjából oly fontos olajforrások kívül estek a birodalom határain. Az első világháború alatti nagyhatalmi osztozkodásban, azért, hogy a térségben érdekeiket minél erősebben biztosíthassák, a britek az olajban gazdag Moszul egy részét a franciáknak ígérték. Így a következendő időszak eseményeiben meghatározó volt, hogy a térségben szilárd katonai uralmat építsenek ki. Ennek fényében érthető, hogy a mezopotámiai brit erők nem tartották be a törökökkel 1918. október 30-án Mudrosznál aláírt fegyverszünetet. Bagdad elfoglalása után is folytatták az észak felé nyomulást, pár nappal később pedig elfoglalták az alapvetően kurdok által lakott Moszul tartományt. Az Egyesült Királyság számára nem sok értelme volt Mezopotámia közép és déli tartományai birtoklásának az olajban gazdag északi részek nélkül. Moszul ráadásul szintén fontos volt az oroszok által ellenőrzött olajban gazdag Kaszpi és kaukázusi területek felé vezető utak ellenőrzésében. Az első világháború utáni osztozkodásban az Egyesült Királyság megszerezte a Török Olajtársaság részvényeinek 25 százalékát, ez korábban a németeké volt. Amikor Irak mandátumterületként, majd az 1932-es függetlenséggel az Egyesült Királyság befolyási szférája maradt, a britek folytatták a beruházásokat. 1935-ben átadták a kirkuki olajmezőről a Földközi-tengerig húzódó olajvezetéket, majd 1938-ban a Perzsa-öbölből Európába vezető egyetlen vasútvonalat.

A második világháború után az Egyesült Királyság jelentősen vesztett érdekérvényesítési képességeiből a térségben. A brit olajtársaságok ugyanakkor továbbra is jelentős mértékben jelen voltak az iraki piacon. Az 1950-es években Irak saját vállalatával új olajegyezményt kötött, ennek következtében az állam bevételei megnövekedtek. A nemzetközi olajtársaságok és Irak kapcsolataiban az első törés az 1968-as forradalommal következett be, mikor Kasszim elnök megtiltotta, hogy bármelyik külföldi olajtársaság koncessziókat kapjon, illetve minden olajjal kapcsolatos ellenőrzési jogot az Iraki Nemzeti Olajtársaság (INOC) hatáskörébe utalt. Miután 1964-től a Baᶜasz Párt került hatalomra, megkezdődött a gazdaság egyes szektorainak államosítása. 1969 és 1972 között számos (a Szovjetunióval és másokkal) megkötött egyezmény biztosította, hogy az INOC megkapta a kőolaj kitermeléséhez szükséges tőkét és technológiát. 1972-ben kompenzáció mellett államosították az iraki olajvállalatot. A következő évben a negyedik arab–izraeli háború kirobbanásakor Irak államosította az amerikai és a holland vállalatokat is. 1975-ben utolsóként felszámolta a maradék külföldi érdekeltségeket a Bászra Olajtársaságban *(Basra Petroleum Company)* is. 1972-től kezdve a nagy brit olajvállalatok – a Royal Dutch Shell és a British Petroleum – a többi nemzetközi olajtársasággal egyetemben nem férhettek hozzá az iraki olaj kitermeléséhez.[16] A remény az iraki piacra való visszatérésre a 2003-as háborúval érkezett el. Az iraki háború kitöréséért sokan az iraki olajkészletek megszerzéséért vívott harcot tették felelőssé. A Blair-kormányzat retorikája a kezdetektől tagadja, hogy a külpolitikát ilyen tényezők mozgatták volna. Ennek ellenére kétségtelen, hogy a háború kezdetétől mind a brit, mind a nagy

nemzetközi olajtársaságok jelen vannak, és előszerződéseket kötnek arra az esetre, ha liberalizálnák az iraki piacot, és újra megnyitnák a külföldi befektetések előtt.

Az utóbbi bő harminc évben az olajtársaságok ugrásra készen várták a piaci lehetőséget. Szaddám Huszeinnel számos, a jövőre vonatkozó szerződést írtak alá. A második öbölválság után az ENSZ-szankciók tiltották ugyan az iraki olajba történő külföldi beruházásokat, de a vállalatok a szankciók megszüntetése utáni időre kötötték szerződéseiket. A legnagyobb értékű egyezményt 1997-ben a Lukoil írta alá, de a Shell és a BP is – szerényebb mértékben ugyan, de – részesedést igyekezett biztosítani az iraki „olajtortából". A két nagy brit olajipari monstrumot főként a déli olajmezők, illetve a még feltáratlan, feltételezések szerint a nyugati sivatagos részen elhelyezkedő hatalmas olajtartalékok érdekelték. 2002 októbere előtt a szerződések jellege megváltozott. Szaddám a neki politikailag fontos országok vállalatainak tett igen előnyös ajánlatokat. A francia TotalFinaElf, az olasz Eni és a spanyol Repsol YPF írt alá az eddigieknél célirányosabb egyezményt az iraki olaj világpiacra dobásáról. Szaddám Irak gazdasági előnyét politikai előnyökké kívánta átváltani, feltételezése szerint a szerződésekkel rendelkező államoknak kétszer is meg kellett volna gondolniuk bármilyen inváziót. Míg 2002-ben az egyik török cég, majd később az orosz Transznyeft megkezdhette a fúrásokat Irak északi részén, illetve az orosz Zarubezsnyeft állítólag (Beaumont, 2002) kilencvenmilliárd dolláros olajkoncessziót nyert, az amerikai cégek látványosan kimaradtak az egyelőre virtuális osztozkodásból. A potenciálisan nagy források felett az országban a francia Total, a kínai, az indiai és az orosz vállalatok rendelkeznének, de a brit Royal Dutch Shell is írt alá szerződést. Szaddám több mint harminc ilyen szerződést kötött, sőt az orosz partnerekkel 2002 októberében „gazdasági együttműködési szerződést" írtak alá az energiaiparban és a vonatkozó szektorokban, állítólag negyvenmilliárd dollár értékben. Az Egyesült Államok láthatóan nem örült az erős orosz jelenlétnek, de angolszász feltételezés szerint a Szaddám utáni rezsim úgyis újra kell hogy gondolja az iraki olajpiac megnyitásának kérdését.

2003 tavaszán, a koalíció inváziója után világossá vált, hogy az iraki olajrezsim irányítása akár az ENSZ, akár az Egyesült Államok, akár az Iraki Olajtársaság alá kerül, a várakozások szerint liberalizált gazdasági szektorrá alakul. Még ugyanebben az évben a nagy brit és amerikai olajtársaságok tárgyaltak az iraki nemzeti kongresszus képviselőivel, hogy az olajhoz való jövendő hozzáférést biztosítsák. Annál is inkább, mivel a brit energiaszektor az utóbbi időben erősen átalakult. Míg nyolc évvel azelőtt az Egyesült Királyság a világ hatodik legnagyobb olaj- és gáztermelője volt, 2006-ra már csak a 12. Az északi tengeri olajmezőkön az egyik legdrágább az olaj kitermelése, ráadásul az olajtermelés folyamatosan csökken. A Royal Dutch Shell nemrég arról döntött, hogy számos északi-tengeri olajmezőjét kiárusítja. Hozzájárult ehhez, hogy a 2000 körül újra emelkedő olajárak következtében az államok újragondolták az olajvállalatok adóit. Míg 2002-ben harmincszázalékos volt, az adó, addig az Egyesült Királyság 2005-ben hatvan százalékra vitte fel. 2006-ban pedig további tíz százalékkal emelte.[17]

A brit energiaszektornak kulcsfontosságú, hogy új, olcsó energiaforrásokat találjanak. Igaz, hogy az elektromosenergia-termelés 18 százalékát a 19 nukleáris erőmű biztosította, a földgáz aránya 37 százalék, és szén aránya 34 százalék volt,[18] de az ipari tevékenységben megkerülhetetlen és egyre növekszik a kőolaj szerepe. Ráadásul a kőolajforrások helyzete a közeljövőben jelentősen megváltozhat. Az üzemanyag-felhasználás mennyiségének jelenlegi ütemű növekedése mellett az Egyesült Királyság ötven éven belül teljesen az olajimporttól függhet (l. részletesen Cable, 2003). Iraknak 115 milliárd hordó bizonyított olajtartaléka van, körülbelül. ugyanannyi mint Iránnak. Szakértők szerint feltáratlanul megközelítőleg háromszázmilliárd hordónyi olajtartaléka van az országnak, főként a nyugat-iraki sivatag alatt. Irakban hetven felfedezett, de nem fejlesztett olajmező van. Bármelyik alatt legalább egymilliárd hordóra számítanak (Shaeed, 2007). Ezekkel az egyelőre csak feltételezett készletekkel együtt Irak olajtartalékok tekintetében megelőzné az első helyen álló Szaúd-Arábiát. Ráadásul Irakban a kitermelés költsége csupán 1 USD/hordó, az egyik legolcsóbb a világon. A Blair-kormány már 2001-ben kiadott *Future Strategic Context for Defence* című jelentése arról beszél (FSCD, 2001), hogy az olajkészletek kérdése az Egyesült Királyság alapvető érdekei és biztonságának meghatározó tényezői közé tartozik. A mélytengeri energiamezőkért folytatott harc pedig a jövőben nagy valószínűséggel megosztja és konfliktusokba taszítja a nemzetközi közösséget. A jelentés szerint a fenti gondolatmenetnek az Egyesült Királyság védelempolitikájának meghatározó részét kell képeznie, főként hogy az olajkészletek továbbra is a Perzsa-öbölben koncentrálódnak a belátható jövőben.

Az angolszász olajvállalatok iraki inváziója élesen szembekerült az egyelőre papíron létező, de nemzetközi jogilag értelmezhető orosz, francia és kínai érdekekkel. A piac liberalizálásának egyik aggasztó kérdése éppen az, hogy mi lesz az iraki állam által 2003 előtt kötött szerződésekkel? Az Egyesült Királyság – az Egyesült Államokkal egyetemben – kinyilvánította, hogy az iraki olaj az iraki népé, azt a számukra leghasznosabban kell használni, és a brit kormányt nem befolyásolta az olaj a háború indításában. Ebben a szellemben április 8-án közös nyilatkozatot is adtak ki. A britek sokszor hangoztatják, hogy az iraki olajpénzeket az újjáépítésre használják fel (Fortson, 2007), de kedvezőtlen fejlemény, hogy az invázió óta az iraki olajtermelés üteme drámaian csökkent. A felkelők folyamatosan támadják a vezetékeket, így az egyetlen exportútvonal a síiták dominálta délen keresztül vezet. A csökkenő olajjövedelmek miatt az elmúlt években egyre kevesebb szó esett az újjáépítésről. Irak az olajon kívül szinte mindenben importra szorul. A GDP hetven százaléka az olajbevételekből származik, az államháztartás bevételeinek pedig csaknem a 95 százalékát teszik ki. A háború alatt az olajmezőket nem érte jelentős kár, de az az elmúlt évtizedekben a befektetések hiánya, a szankciók és a helytelen menedzsment következtében igen rossz állapotban kerültek. Az olajágazat rendbehozatala, a háború előtti export – durva becslések szerint 2,5 millió hordó naponta – sőt a jó harminc évvel ezelőtti 3,5 millió hordó/nap

exportszint elérése dollármilliárdokat igényel (Jackson, 2005). A nagy olajvállalatok – az iraki állapotok bizonytalanságai miatt – sem siettetik a termelés azonnali beindítását.

Az új, demokratikus kormányzat felállásával sem vált egyértelművé a helyzet. Az olajszektornak új adminisztrációra, dollármilliárdos beruházásokra volt szüksége. El kellett dönteni, hogyan és főleg milyen áron engedjék be a külföldi működő tőkét, illetve hogy mi legyen a korábbi, az állam által garantált szerződésekkel. A szerződések miatt kényes tulajdonjogi helyzet alakult ki, ezek könnyen a hágai bíróság elé kerülhetnek, illetve az átalakulás legnagyobb vesztesei az ENSZ BT-tag Franciaország és Oroszország könnyen blokkolhatják az újjáépítési folyamat addigi irányát. Az is világos volt, hogy az Egyesült Államoknak egyedül nincs annyi tőkéje, hogy az újjáépítést – 100–200 milliárd dollár között becsülték az összegét – egyedül véghezvigye. A külföldi cégeket tehát valamilyen formában be kellett engedni a piacra. Az Egyesült Királyság ebben a szakaszban is aktívan kivette a részét, hiszen az olajszektor új adminisztrációs testülete melletti tanácsadó testület feje Philip Carroll, a Royal Dutch Shell amerikai leányvállalatának korábbi igazgatója lett. A Shell és a BP is azt az álláspontot képviselte, hogy Iraknak elsősorban nem tőkére, hanem technológiára van szüksége.

2003-tól folyamatos munka zajlott az iraki olajpiac megnyitásának szabályozására. A 2005. decemberi választások után úgy tervezték, hogy az olajforrásokat átadják a nemzetközi, de főként az amerikai és a brit cégeknek. Ehhez szükséges volt a törvényi keretek megalkotása, az *olajtörvény* vagy *hidrokarbonát törvény* elfogadása. A törvény elfogadása az erős brit és amerikai nyomás ellenére a mai napig húzódik, a törvénytervezetek az elutasítások számával folyamatosan módosulnak és egyre kedvezőbbé válnak a külföldi olajtársaságok számára. A 2005 utáni időszakot folyamatosan a nyomásgyakorlással kapcsolatos botrányok tarkítják. Az egyik magát a brit külügyminisztériumot is gyanúba keverte azzal a híreszteléssel, hogy amerikai és brit óriásvállalatokat segített az iraki olajmezők hosszú távú kitermelésére kötött szerződések aláírásában (Webb, 2007). A Shell és a BP által is támogatott washingtoni think tank – az *International Tax and Investment Center* (ITIC) – jelentését a brit külügyminisztérium közvetítette Bagdadba, a pénzügyminisztériumba. A jelentés részletesen kidolgozza azokat a hosszú távú termelésrészesedési szerződéseket, amelyeket Iraknak kellene a külföldi olajvállalatokkal megkötnie. A fenti ITIC rendszeresen konferenciákat, fórumokat szervez a nyugati olajvállalatok és az iraki miniszterek részvételével, amit a feltételezések szerint a brit külügyminisztérium is intenzíven támogat. Az Egyesült Királyság folyamatosan tagadta, hogy a háborút az olajért vívták volna. 2003. március 18-án a képviselőház előtt Blair azt hangoztatta (Fortson, 2007), hogy az olaj az irakiaké, sőt az irakiak számára kedvező BT-határozatot akart hozni az olajjövedelmekről. Ez a BT-határozat végül nem született meg. 2003 májusában a főbb hadműveletek lezárulása után az Egyesült Királyság az Egyesült Államokkal együtt támogatta az 1483-as számú BT-határozatot, amely ellenőrzést adott a briteknek és az amerikaiaknak az olajbevételek felett.

A klasszikus koncessziós szerződések ideje régen lejárt, a hetvenes évektől kezdve folyamatosan eltűntek a világpiacról. A nemzetközi tőkebefektetések az olajágazatban ma az úgynevezett *termelésrészesedési egyezményen (Production Sharing Agreement, PSA)* – keresztül férnek hozzá a fejlődő országok olajkincseihez, amely a szektorba történő befektetések mikéntjét szabályozza. Az Irakban az utóbbi években folyamatosan napirenden lévő olajtörvény tervezetek újabb változatai az eredetitől eltérően már tartalmazzák ezt a típusú szerződést is. A számos törvénytervezet közül az éppen aktuális 2006 júliusában már járt az amerikai kormánynál és a nagy olajvállalatoknál. Szeptemberben az IMF is jóváhagyta (Fortson, 2007). A PSA az amerikai kormány által felkért amerikai tanácsadó cég, a BearingPoint javaslatára került be a törvénytervezetbe. A BP és a Shell a törvénytervezetben lefektetett három szerződéstípus közül a PSA mellett az olajtermeléssel kapcsolatos szolgáltatási szerződéseket részesíti előnyben a visszavásárlási szerződés rovására (Sereni, 2007). A visszavásárlás az első évben nagyon magas befektetést kíván a vállalatoktól, viszont a szerződő állam előre garantálja a befektetés összegének rátáját. Ezt a törvénytervezet nem pontosítja, tudomásunk szerint megközelítőleg húsz százalék lehet. Általában a nemzetközi olajvállalatok a termelésrészesedési szerződéseket kedvelik (Oxford Analytica, 03/06/2007). A BP és a Shell vállalatpolitikájának is ez áll a homlokterében az iraki olaj kitermelésével kapcsolatban. Mindkét vállalat erőteljesen lobbizik a nemzetközi szerződések ezen típusáért. Az ok igen egyszerű: a PSA lehetővé teszi, hogy Irakban a vállalatok egy bizonyos olajmezőn harminc évig termelő tevékenységet folytassanak, míg a szerződő ország megtarthatja a terület feletti tulajdonjogát. Ennél hosszabb PSA-szerződéseket olyan területeken szoktak kötni, ahol a költségek megtérülése nagyon bizonytalan. Irak viszont kitermelés szempontjából az egyik legolcsóbb hely (1 USD/hordó), a mezőket pedig már feltárták. A nagyvállalat beruház a kutak, az olajvezetékek és a finomítók működtetésébe illetve az infrastruktúra kiépítésébe. A nyereség megosztását a PSA szigorúan szabályozza: a vállalat fokozatosan adott százalékban levonja az olajmező fejlesztésébe fektetett költségeit, illetve ezen felül további húsz százalék jár neki a profitból (máshol ez az arány körülbelül tíz százalék.) A magas arány indoka a biztonság hiánya. A fennmaradó összeg az iraki központi kormányzatot illeti meg, továbbá a termelés volumenétől, illetve a nyereségtől függetlenül a 12,5 százalék royalti összege is. A Shell és a BP számára is igen kedvező, hogy egyrészt a jövedelem repatriálása után a szokásostól eltérő módon a vállalatnak nem kell adóznia, másrészt, hogy a vitás kérdéseket nemzetközi bíróság, nem pedig iraki intézi. Összességében tehát a vállalat előreláthatólag a jövedelem hatvan-hetven százalékát repatriálhatja. Ezzel ellentétben a Szaddám alatt a Totallal megkötött, igen kedvező egyezmény a költségmegtérülés felett csak tíz százalékot biztosít a vállalatnak, a költségmegtérülés alatt pedig negyven százalékot, a többi az iraki kormányé.

A brit kormány gyakran hangoztatja, hogy az olajtörvénynek az iraki egység és nem a megosztottság szolgálatában kell állnia. Erre garancia, hogy a törvény példa nélkü-

li decentralizációt irányoz elő az olaj- és a gázszektor fejlesztésében. Egyrészt nagy szabadságot ad a régióknak, hogy saját maguk tárgyalják végig a szerződéseket, míg a központi kormányzat csak figyelemmel kíséri a folyamatot. Az olajbevételeket a kormány nem tartja meg, hanem lakosságszám szerint szétosztja a tartományok között. A megosztott iraki kormányban és parlamentben így az ország középső részén fekvő olajban szegény szunnita területek támogatják a számukra igen előnyös kitételt. Mivel a legtöbb olajmező kurd és síita területeken van, a szunniták joggal féltek, hogy Szaddám bukása után nemcsak politikai, hanem gazdasági lehetőségeik is jelentősen csökkenek.

Az Egyesült Királyság két vezető olajtársasága, a British Petrol és a Royal Dutch Shell is előkészítette az olajtörvény megjelenése utáni tárgyalásokat. Mindkét vállalat alaposan tanulmányozta Irak két legnagyobb olajmezőjét, amikor ingyenes tanácsadást biztosított a kormánynak. A British Petrol a délen fekvő rumajlai olajmezőről származó adatokat értékelte ki, felvázolva a jövőbeni termelés maximalizálásának módját. A Shell hasonló célból északon, Kirkukban tanulmányozott egy olajmezőt. Míg a BP bizalmas vállalati információként kezeli a tanulmányok elkészítésének, addig a Shell gyakrabban hajlandó a témában nyilatkozni. *„A Shellnek nagyon régi története van Irakban. Szívesen vesszük a lehetőséget, hogy segítsünk Irak energiaiparának újjáépítésében, de csak akkor megyünk be az országba, ha a biztonság, az élet- és a munkakörülmények javultak. Beszéltünk az országon kívül az olajminisztérium embereivel, hogy jobban megértsük Irakban az összetett helyzetet. Vannak tapasztalataink olyan technikai és működési kihívásokkal, melyekkel Irak szembenéz, mivel a Közel-Keleten tapasztaltunk hasonló helyzetet. Szeretnénk hosszú távon megjelenni Irakban és hosszú távú kapcsolatokat kiépíteni az irakiakkal, ideértve az újonnan választott kormányt"* (Shaeed, 2007). Mind a Shell, mind a BP – az oroszokkal és a kínaiakkal ellentétben – nagy hangsúlyt helyez arra, hogy csak akkor vonul be Irakba, ha a helyzet stabilizálódik, bár az olajban gazdag északi és déli rész az ország középső területeihez képest viszonylag nyugodt. Ha Bagdad körül nem is csillapodnak a fegyveres összecsapások, ebbe a két régióba várhatólag a nagy társaságok előbb kockáztatják meg a bevonulást. Annál is inkább, mivel egy pár kisebb cég – Petrel és a norvég DNO csoport – már olajat termel a viszonylag biztonságos északi kurd területeken – ami bizonyítja, hogy lehet dolgozni az országban.

Az olaj mellett még egy kérdés tartja izgalomban az energetikai ipart. 2007 júniusában felvetődött az iraki földgáz termelésének újraindítása is (Hawkes, 2007/a). Az Egyesült Királyság erősen érdekelt a kérdésben, hiszen a kitermelt földgáz Európába szállítása a BP által üzemeltetett Baku–Erzerum vezetékeken keresztül történne. Márciusban a Shell is török cégekkel tárgyalt, hogy közösen konzorciumi formában pályázva lobbiznának a gázkitermeléshez szükséges engedélyért. A Shell Kurdisztán mellől, Kirkuk olajmezőiről tervez vezetéket építeni a Földközi-tengerhez, Csejhanhoz (Hawkes, 2007/b).

Nemzeti érdek és casus belli. A beavatkozás okának keresése

Tony Blair három kormányzati ciklusa alatt az ország több katonai konfliktusban is részt vett. A koszovói beavatkozást 1999-ben, Sierra Leonéban 2000-ben és Afganisztánban 2001-ben a közvélemény döntő többsége és a politikai pártok is támogatták. Az iraki hadműveletek megkezdése előtt Blairnek sokkal nehezebb dolga volt politikája támogatóinak és főleg a háború okának megtalálásában. A 2001. szeptember 11-i merényletek után a brit állampolgárok biztonságpercepciója jelentősen megváltozott, ha a változás mértéke az amerikaiakéhoz képest jóval kisebb volt is. A brit állampolgárok túlnyomó többségének támogatását a 2001-es választások után még élvező miniszterelnök[19] az iraki beavatkozás során rengeteget veszített népszerűségéből.

A brit alkotmányos monarchia keretein belül a külpolitika irányítása a végrehajtó hatalom kezében összpontosul.[20] A miniszterelnök sajátos közjogi helyzetéből adódóan – a kontinens számos demokratikus rendszertől eltérően – saját személyes meggyőződését figyelembe véve dönthet külpolitikai kérdésekről úgy, hogy a parlamenti felhatalmazást és felelősséget megkerüli, és akár saját pártja külpolitikájával is szembe helyezkedhet (Doig–Phythian 2005: 369–370. o.). Természetesen a miniszterelnök személyiségének is meghatározó szerepe van abban, hogy vállalja-e a konfrontációt. Az elmúlt ötven évben többször is előfordult, hogy a miniszterelnök saját hatáskörében értelmezte a brit nemzeti érdeket, és fontos külpolitikai kérdésekben döntött egyedül vagy a szűk kabinet bevonásával.[21] Vitathatatlan, hogy az iraki beavatkozás szükségességét Blair a brit nemzeti érdekekhez kötötte. A parlamentben 2003. március 18-án elmondott felszólalásában[22] a tömegpusztító fegyverek leszerelésének elmulasztását emelte ki a háború kiváltó okaként. Az érzelmekkel teli beszédben hivatkozott az 1930-as évek brit külpolitikájának bénultságára a náci veszéllyel szemben, kiemelve, hogy most nem egyenrangú nagyhatalmak közötti háborút kell megvívni, hanem egy nemzetközi koalíció részeként az ENSZ alapokmányában lefektetett alapelvek érvényesítését kell elérni.

Fölvetődik a kérdés, hogy Blair valódi személyes meggyőződése volt-e a tömegpusztító fegyverek létezése Irak területén, vagy csupán casus bellit keresett a fegyveres beavatkozásra, hogy más tartalmú nemzeti érdekeket érvényesítsen. Ha az utóbbi lehetőséget vizsgáljuk, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Blairnek ebben az esetben rendkívül nagy politikai kockázatot jelenthetett volna ez a taktika. Ha meghamisított hírszerzési forrásokon alapul a beavatkozás, akkor az iraki rezsim elmozdítása után nagyon gyorsan kiderül a tömegpusztító fegyverek hiánya (mint ahogyan az a valóságban be is következett), és ezzel saját maga alól húzza ki a szőnyeget. Ezt két tényezővel kompenzálhatta volna. Azt is mondhatjuk, hogy a nemzeti érdek két másik területét jelölhette volna meg a háború indításának okaként: egyrészt a terrorizmus elleni harcot, másrészt a demokrácia terjesztését. Mindkét elem bekerült a miniszterelnök retorikájába, de a há-

ború indításának végső logikája (és a nemzetközi jogi keretek meghatározása) a tömegpusztító fegyverek meglétén alapult. Ahogy a Butler-jelentés (részletes elemzését lásd később) feltárta, Blair a háború kérdését nem kollektív, hanem sokkal inkább egyszemélyes döntésnek fogta fel, amelybe még legközelebbi munkatársait sem mindig vonta be.

A terrorizmus elleni harc mint retorikai elem a háborút megelőző hónapokban került be a konfliktus okai közé. A Szaddám Huszein elleni sikeres fellépés így a tömegpusztító fegyverek létezése nélkül is a terrorizmus elleni újabb sikertörténet lehetett volna Afganisztán után. Másrészt a kétségtelenül kegyetlen autoriter rezsim felszámolása, a demokrácia intézményének sikeres közel-keleti terjesztése feledtethette volna a háború indításának igazolhatatlan okát. A tudatos meghamisítás hívei érvelhetnek azzal, hogy pontosan ez a két tényező szerepelt Blair tervezőasztalán, de mindkettő esetben kudarcot vallott. Az al-Káida és az iraki rezsim közti kapcsolatot nem sikerült bizonyítani, a demokrácia terjesztése pedig látványosan sikertelennek bizonyul. Hiába történt meg a demokratikus rendszer alappilléreinek kiépítése (alkotmány elfogadása, választások, új kormány) a polgárháború felé sodródó országban a biztonsági feltételek szinte teljes hiánya feledteti a részleges sikereket.

Kétségtelenül szerepet játszott az Irak elleni beavatkozásban az a félelem, hogy a vélhetően tömegpusztító fegyverekkel rendelkező Szaddám-rezsim a fegyvereket terroristák kezére játssza át. Félelmek már Blair első miniszterelnökségének korai éveiben voltak (Hoggett 2005: 419. o.), igazán azonban a 2001. szeptember 11-i támadások után vezettek oda, hogy a miniszterelnök és a döntés-előkészítők tudatosan vagy ösztönösen, de egyre határozottabban összekeverték a „potenciális" és a „küszöbön álló" veszély fogalmát.

Az Amerikai Egyesült Államokkal ellentétben Nagy-Britanniának nincsenek fontos katonai-stratégiai érdekei a térségben, és az amerikai érdekek sem kapcsolhatók közvetlenül össze a brit érdekekkel. Gondoljunk itt a szaúd-arábiai amerikai támaszpontok áthelyezésének kérdésére, amely kizárólag az Amerikai Egyesült Államok problémája, vagy Irán, Afganisztán és Irak felőli fenyegetésére, amelyhez a brit katonai kapacitások elégtelenek. Ha azonban a háború egyik okaként elfogadjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok stabil, kiszámítható, Amerika-barát rezsimet akart a Szaddám-rezsim helyére, mert aggasztotta a rezsim uralma alatt a kőolaj kitermelés és exportálás helyzetének közép és hosszú távú alakulása (ezzel egy időben Kína fokozatos megjelenése a térségben), akkor azt mondhatjuk, hogy ebben a vonatkozásban a beavatkozás közvetetten a brit stratégiai érdekeket is szolgálta.

Annak ellenére, hogy a tömegpusztító fegyverek a mai napig nem kerültek elő, Blair soha nem adta fel azt az álláspontját, hogy a beavatkozás szükséges volt. A Munkáspárt 2004. szeptember 28-i kongresszusán elismerte, hogy a hírszerzési források megalapozatlanok voltak, de visszautasította a bocsánatkérést az iraki háború megindításáért. Személyes megítélésére és népszerűségére meghatározó volt az iraki háború, a 2005-ös választásokat mégis rendkívüli magabiztossággal nyerte meg.[23]

A háború indításának gyötrelmes folyamata

2002. május 5-én George W. Bush és Tony Blair az amerikai elnök texasi farmján találkozott, és megbeszéléseket folytatott az iraki helyzetről. Bush ekkor tette világossá Blair előtt, hogy az Egyesült Államok konkrét lépéseket kíván tenni a közeljövőben Szaddám Huszeinnek és rezsimjének eltávolítására. Blair a találkozó után egyre elkötelezettebb híve lett az amerikai álláspontnak, de fontos hangsúlyoznunk, hogy a megoldást az ENSZ bevonásával látta csak megvalósíthatónak. David Manning, Blair külpolitikai tanácsadója Condoleezza Rice-szal történő megbeszélése során felhívta az amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó figyelmét, hogy Nagy-Britanniában az Egyesült Államoktól jelentősen eltérő biztonságpercepciók vannak, teljesen más eszközökkel kell meggyőzni a közvéleményt, a sajtót és nem utolsósorban a parlamentet a beavatkozás szükségességéről (*Daily Telegraph*, 09. 18. 2004).

Júliusban megkezdődtek az egyeztetések a legfelsőbb katonai és a hírszerzési körben a beavatkozás lehetőségéről (a megbeszéléseken a külügyminiszter, a védelmi miniszter, a legfőbb ügyész, a hírszerzés és a katonaság parancsnokai vettek rész). Az egyeztetések végén a miniszterelnöki kabinetiroda július 24-én szigorúan titkos dokumentumot készített a minisztereknek az iraki beavatkozás előkészítéséről.[24] A dokumentumból nyilvánvalóvá vált, hogy az Amerikai Egyesült Államok határozottan megkezdte a katonai fellépés előkészítését Irak ellen, és az Egyesült Királyságnak is meg kell kezdenie a konfliktusban való részvétel feladatainak kidolgozását (a katonai dimenziótól a háborús propagandáig).

A brit kormány 2002. szeptember 24-én szokatlan lépésre szánta el magát, amikor közzétette az iraki tömegpusztító fegyverekről szóló értékelését.[25] Fontos hangsúlyoznunk, hogy az Egyesült Királyságnak fejlett katonai hírszerzése és felderítése van, amely a konfliktushelyzeteket saját kapacitásaival képes felmérni és értékelni. Műveleti képességeit tovább növelik és kiegészítik azok a közös hírszerzési és felderítési lehetőségek, amelyek a Nemzetközösség és az Egyesült Királyság egyes országai (Kanada, Ausztrália, Új-Zéland), illetve az Amerikai Egyesült Államok között épültek ki a múlt században,[26] és amelyek nagy pontosságú és széles spektrumú információk birtokába juttathatják a brit katonai és politikai döntéshozókat. Az iraki háború indítása azonban a brit parlament külügyi bizottságának jelentése szerint alapvetően az Amerikai Egyesült Államok technikai hírszerzésére épített, a humán hírszerzési források alkalmazásának mellőzése mellett.[27] 2006 szeptemberében a legfelsőbb szintű brit hírszerzési szervezet, az 1936 óta működő Egyesített Hírszerzés Bizottság (Joint Intelligence Committee, JIC) által készített vizsgálat ezt a megállapítást cáfolta.[28]

Az iraki rezsim elmozdításának lehetőségeit, a tömegpusztító fegyverek létének vizsgálatát végezte el az egyik legnevesebb brit kutatóintézet a Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Intézete (International Institute for Strategic Studies, IISS). A 2002. szeptember

9-én a *Strategic Dossier* sorozatban publikált elemzés (IISS, 2002) az iraki tömegpusztító fegyverek valószínű meglétét támasztotta alá (elsősorban biológiai és vegyifegyverkészletek fenntartásával és a fegyvergyártás megújításának gyors lehetőségével,[29] miközben a nukleáris program fennmaradását nem látta igazoltathónak).[30]

A politikai nyomásgyakorlás következő lépcsőfoka volt a 2002 decemberében a brit külügyminisztérium által publikált dokumentum, amely a Szaddám-rezsim bűneit foglalta össze (FCO 2002). A dokumentum részletesen, példákkal illusztrálva mutatta be a kínzási módszereket, a kivégzéseket, a kurd közösségek ellen 1983 és 1988 között véghezvitt támadásokat, köztük az 1987-es és 1988-as vegyifegyver-támadást.

2003. február 3-án a miniszterelnök weboldalán jelent meg egy csaknem húszoldalas elemzés, amely többek közt a UNMOVIC kudarcának okaként az iraki rezsim ellenséges magatartását jelölte meg, amely a tömegpusztító fegyverek feltárása ellen mindent elkövetett a fegyverzetellenőrök személyes megfigyelésétől kezdve (hotelszobáik és mobiltelefonjaik lehallgatása) a fizikai nyomásgyakorlásig. A dokumentum részletezi az iraki titkosszolgálatok működését és kapcsolatát a lakossággal. 2003. március 3-án Jack Straw külügyminiszter levélben közölte Donald Andersonnal, a külügyi bizottság elnökével a legfőbb ügyész szerepét ellátó Lord Goldsmith hivatalos válaszát, amelyet a Lordok Házában elhangzott kérdésre készített (FCO 2003). Lord Goldsmith az iraki intervenció lehetőségét az ENSZ alapokmány VII. fejezetéből, valamint az ENSZ Biztonsági Tanács (BT) 678., 687. és 1441. számú határozataiból vezette le. Az érvelés szerint a 678-as BT-határozat 1990-ben engedélyezte az erő alkalmazását Irakkal szemben a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása céljából. Az engedélyt az 1991-ben megszületett 687. számú BT-határozat felfüggesztette, de nem szüntette meg. Ugyanez a határozat tartalmazza, hogy a 678. határozat fizikai megsértése újjáéleszti az erő alkalmazásának engedélyezését. A BT a 2002. november 8-án megszületett 1441-es határozatában kifejezésre juttatta, hogy Irak fizikailag megsértette a 687. számú határozatot, amikor nem engedte a fegyverzetellenőrök munkájának elvégzését.[31]

A BT-határozata „súlyos következményeket" helyezett kilátásba arra az esetre, ha Irak továbbra is akadályozná a fegyverzetellenőrök munkáját. Mindezek mellett Goldsmith szerint bizonyítható, hogy Irak veszélyeztette a nemzetközi békét és biztonságot, mivel sorozatosan megszegte nemzetközi jogi kötelezettségeit, támogatta a terrorszervezeteket, sorozatosan megsértette az alapvető emberi jogokat, tömegpusztító fegyvereket állított elő és rosszhiszemű magatartást tanúsított szomszédos államokkal szemben.

Az 1441. számú határozat megállapításai alapján egyértelműen újjáélednek a 678. számú határozat felfüggesztett rendelkezései, és megnyitják az utat a katonai beavatkozás mellett. Az érvelés meghatározó részét képezi annak alátámasztása, hogy a 678. számú határozat rendelkezései kiterjeszthetők-e a 2002-es helyzetre. Lord Goldsmith álláspontja szerint a 687-es határozat egyértelműen leszögezi, hogy Iraknak teljes mértékben le kell szerelnie tömegpusztító fegyvereit úgy, hogy közben maradéktalanul

együttműködik az ENSZ fegyverzetellenőreivel. A 687-es határozat nemhogy visszavonta, de egyenesen megerősítette a 678-as határozat erő alkalmazására vonatkozó felfüggesztésének lehetséges visszavonását. A határozat meghozatala óta eltelt 12 év alatt 1993-ban és a 1998-ban is katonai akcióba léptek a szövetségesek a 678. számú határozat alapján. Az 1441. számú határozat preambuluma kifejezetten hivatkozik a 678-as és a 687-es határozatokra, így azok megfogalmazása szerinti cselekedetekre.

A válasz egészének megítélése szempontjából rendkívül fontos a 11. pontban kinyilvánított vélemény, amely szerint az 1441-es határozat nem teszi lehetővé a határozat meghozatala utáni *azonnali* fegyveres beavatkozást a 678-as határozat alapján. Megfogalmazása szerint „nincs automatizmus" beépítve, mivel az 1441. számú határozat egy utolsó lehetőséget biztosít Iraknak arra, hogy eleget tegyen a felhívásnak, és ha az nem következik be, akkor *megfontolja* („*consider*") a további lehetőségeket, és nem *dönt („decide")* a továbbiakról. Goldsmith ezt azzal magyarázta, hogy több BT-tag kérésére szándékosan került be ez a megfogalmazás, mivel egy következő lépés előtt feltétlenül további egyeztetéseket szerettek volna. A határozat meghozatala óta eltelt négy hónapban pedig világossá vált, hogy az 1441-es határozatot nem tartják be.[32] A háború legalitását tehát nem kizárólag az 1441-es határozat „súlyos következményeket" kilátásba helyező része biztosítja, hanem a 678., a 687. és az 1441. határozatok együttesen, valamint az a tény, hogy az 1441-es határozatot is megsértette Irak.

2003 elején az Egyesült Királyság az Egyesült Államokkal és Spanyolországgal karöltve igyekezett egy újabb BT-határozattervezetet benyújtani, amely még egy utolsó határidőt adott volna Szaddám Huszeinnek a korábbi határozatok betartására. A testület többi állandó tagjának támogatása nélkül a tervezet azonban nem került a BT elé.

Már a háborús propaganda részeként értelmezhető a kormány által 2003. március 17-én közzétett dokumentum, amely az iraki népnek felvázolja a katonai akció bekövetkezte utáni jövőképeket (FCO 2003/b). A közvélemény meggyőzésében a kormányfő aktív szerepet vállalt. Politikusoktól megdöbbentő nyíltsággal vállalta élő beszélgetős televíziós vitaműsorokban a szereplést. A kommunikáció egyik központi eleme lett a „45 percen belül bevethető tömegpusztító fegyverek" fenyegetése. Később kitűnt, hogy ez egyetlenegy – pontatlannak bizonyuló – hírszerzési forrásra épült.

A háború megindításával kapcsolatos kommunikáció a tömegpusztító fegyverek leszerelésének elmulasztására irányult. Az UNSCOM-jelentések azonban nem tártak fel olyan tényeket, amelyek a tömegpusztító fegyverek jelenlétét bizonyították volna, se különleges anyagokra, tevékenységekre vonatkozó cselekedeteket (urándúsítás és -beszerzés, nagy szilárdságú alumínumcsövek, mágnesek). A 2003. március 6-án közzétett jelentésben 175 oldalon keresztül olvashatunk azokról a pontokról, amelyekben további együttműködést és ellenőrzést láttak szükségesnek a fegyverzetellenőrök.[33] Fontos hangsúlyoznunk, hogy az ellenőrök felderítő tevékenységet nem folytattak, kizárólag a Szaddám-rezsim által készített anyagokból dolgozhattak.

A brit kormány a parlamenten belül is nehéz harcot vívott 2003 februárjában és márciusában. A február 26-i szavazáson, amelyen Szaddám Huszein számára egy végső lehetőséget biztosítottak az 1441-es BT-határozatban foglaltak elfogadására 310 fős többséggel sikerült támogatást szereznie. A végső, március 18-i szavazáson 263 fős többséggel sikerült a képviselők döntő többségét a háború megindítása mögé felsorakoztatni.[34] George W. Bush, Tony Blair és Jose Maria Aznar március 16-án az Azori-szigeteken találkozott a háború előtti utolsó egyeztetés keretében.

A brit katonai jelenlét Irakban

Az iraki hadműveletekben az Amerikai Egyesült Államok hadserege mellett főleg brit erők vettek részt. A katonai vezetés előtt nem volt ismeretlen a terep, hiszen 1990 óta az Egyesült Királyság folyamatosan jelen volt a térségben az iraki déli repüléstilalmi zóna területén. A brit katonák az *Operation Telic* fedőnév alatt csaknem 46 ezer katonával vettek részt a 2003. márciusi és áprilisi műveletekben.[35] A szárazföldi haderő mellett a haditengerészet, a légierő és a tengerészgyalogság is kiemelt szerepet kapott. A háború fő szakaszának május eleji lezárása után a brit hadseregnek egyre összetettebb feladatokat kellett megvalósítani. A brit katonai parancsnokság kiterjedt az időközben a térségbe érkező és ott szolgáló új-zélandi, olasz, norvég, cseh és dán csapatokra is. A főbb hadműveletek befejezését követően ugyanakkor már 2003. júniusban megkezdődött a brit csapatok létszámának gyors csökkentése: 2003 májusában már csak 18 ezer, 2004 májusában nyolcezer-hatszáz brit katona tartózkodott a régióban. Ez a szám lassan tovább csökkent, és 2007. májusra már csak ötezer katona állomásozott Irakban. 2007. júliusáig 163 brit katona vesztette életét az Operation Telic műveletben.[36] A többnemzetiségű erők (Multi-National Force Iraq, MNF-I) amerikai és a brit parancsnokság alatt az ENSZ BT 1546 (2004) határozata alapján vettek részt az iraki békefenntartásban. A határozatot az iraki kormány kérésére a BT kétszer meghosszabbította az 1673. (2005) és az 1723. (2006) számú határozatban. Az MNF-I hat földrajzi régióra osztva végezte tevékenységét, a britek a délkeleti régió felügyeletét végezték, amely magába foglalta Bászrát és környékét is.

Bászra az Egyesült Királyságnak történelmi okokból és a 2003-as konfliktus szempontjából is kiemelkedő jelentőséggel bírt. Irak második legnagyobb városa, több mint két és fél millió lakossal, Kuvait és Irán[37] közelében. Földrajzi elhelyezkedése miatt az egyik legfontosabb régió: az ország legnagyobb kikötője itt épült fel, ez az óceánon keresztül érkező kereskedelemi utak kapuja, a térségben jelentős olajmezők vannak, és mezőgazdasági szempontból sem elhanyagolható, hiszen termékeny területek találhatók itt. A brit stratégiai tervezés szempontjából a konfliktusban nem lett volna kiemelkedő stratégiai szerepe, annak ellenére, hogy a koalíciós erők ebből az irányból kezdték meg a támadást.[38] A közös brit–amerikai nyilatkozatok a második világháború végén

a Franciaországban tapasztalt hadműveletek hangulatának megismétlődését várták: az iraki nép, a franciákhoz hasonlóan, felszabadítóként fogja ünnepelni a koalíciós seregeket. A hadműveletek megindulása után egy-két héttel azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a helyzet alapvetően különbözik a várttól, és a Szaddám Huszein-ellenesség nem jelenti automatikusan a koalíciós erők támogatását. Az elmúlt évtized szankcióinak hatása a mindennapokra gyanakvóvá és bizalmatlanná tette az embereket a külvilággal szemben. A britek az amerikaiakhoz hasonlóan gyors katonai sikereket értek el. Április közepére befejezték a főbb hadműveleteket, és megkezdődhetett a hosszan elnyúló békefenntartás előkészítése.

A kikötőn keresztül érkező csempészáruk és a kábítószer-kereskedelem, a nemzetközi bűnözés jelenléte a békefenntartó brit csapatokra nehéz feladatokat rótt. Szaddám uralma alatt a térség fejlődése elmaradt a bagdadi térség fejlődési szintjétől, az újjáépítést intenzíven kellett megkezdeni. A békefenntartás során a brit katonaság biztosította a térségben a 2005 októberében az alkotmány elfogadását megerősítő népszavazást és a 2005 decemberében megtartott első szabad választásokat. A választások után 2006. május 20-án felálló első demokratikus kormány a biztonságpolitika területén kívül teljes szuverenitást élvezett. A brit katonaság egyik legfontosabb feladatává vált, hogy fokozatosan ezen a területen is tegye lehetővé az önállóság elérését az iraki kormány számára. Ehhez elengedhetetlen az iraki biztonsági erők (Iraq Security Forces, ISF) kiképzése. A csaknem 345 ezer fős ISF délkeleti régióba vezényelt része 2007 második félévére egyre több területen képes átvenni az irányítást a brit katonaságtól. A biztonsági helyzet az ország középső részéhez képest jelentősen kedvezőbb. A brit Védelmi Minisztérium értékelése szerint az erőszakos cselekedetek nyolcvan százaléka Bagdadban, illetve a főváros környékén történik. A déli, délkeleti régiókban (Maysan, Al Muthanna, Dhi Qar és Bászra) a vallási konfliktusok száma viszonylag alacsony, a fő kihívást a bűnözés és a síita irányzatok közti villongások jelentik. Az előrelépést példázza, hogy Maysan és Al Muthanna 2007 közepére már iraki ellenőrzés alá került, Bászrában ez 2007 őszére várható. A SINBAD műveleti fedőnév alatt a brit katonaság infrastruktúra-fejlesztési programokban vett részt a vízvezeték-fektetéstől kezdve az egészségügyi intézmények újjáépítésén át a hídépítésig. A britek 2007. júniusig mintegy 750 millió fontot fektettek be az iraki újjáépítési programokba, az ország pedig összesen csaknem ötmilliárd fontot költött 2002 és 2007 között az Irakkal kapcsolatos tevékenységekre. Az olajtermelés a kétmillió hordós napi szintre futott fel, ami az iraki bevételeket a 2002-es 18 milliárd dolláros szintről 2007-re 31 milliárd dollárra emelte. A katonai vezetés értékelése szerint 2007 végéig teljesítik a maguk elé kitűzött célt: a tartományokat visszaadják az iraki rendfenntartó erőknek. A SINBAD művelet sikeres lezárása után Tony Blair 2007. február 21-én bejelentette, hogy a brit csapatok létszámát 7500-ról 5500-ra csökkentik.

A britek saját értékelésük szerint a végsőkig kimerítették katonai tartalékaikat az afganisztáni és az iraki konfliktusban. A védelmi bizottság 2007 márciusában Sir Jock

Stirrup tábornok meghallgatásán arra a következtetésre jutott, hogy mindhárom haderőnemben alultervezték a szükséges kapacitásokat, elsősorban az emberi erőforrások vonatkozásában. 2007. júliusban egy a védelmi minisztériumból kiszivárgott levélből, amelyet Sir Richard Dannatt, a hadsereg főparancsnoka írt, kiderült, hogy a hadseregnek nagy nehézségei vannak a humánerőforrások pótlása területén, és ez lassan veszélyezteti a műveleti tevékenységeket. Az Egyesült Királyság 2007-ben az iraki műveleteken kívül Afganisztánban, Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban, több afrikai országban (köztük elsősorban Kongóban), valamint a Falkland-szigeteken van jelen, legnagyobb számban Nagy-Britannián kívül Németország területén állomásoznak brit katonák.

Az Irakban szerzett tapasztalatok értékelése és a következtetések levonása után az erőforráshiány megszüntetésére megoldásként kínálkozik a második világháború után kialakult katonai erőforrás-elosztás újrarendezése. Németországban a világháború lezárásakor csaknem nyolcvanezer brit katona állomásozott, ez a szám 1994-ben 25 ezerre, 2009-ig pedig várhatóan húszezerre csökken. Az Észak-Írországból felszabaduló kapacitásokkal kiegészítve ezek a lépések megfelelő alapot nyújthatnak a jövőbeli aktív brit szerepvállaláshoz a nemzetközi konfliktusok kezelésében.

Az iraki háború gazdasági előnyeit nemcsak az energetikai szektor, hanem a versenyszféra egyéb ágazatai is igyekeztek kihasználni. Az Egyesült Királyság és a brit vállalatok főként a biztonsági szolgáltatások terén nyertek tetemes szerződést Irakban.[39] Tony Blairt sűrűn érte az a vád, hogy a háború „privatizálásával" igyekszik a brit kivonulást elősegíteni. Míg a hivatalos brit katonai létszám folyamatosan csökkent, addig a biztonsági cégek létszáma ezzel párhuzamosan emelkedett. 2006 végén 7500 brit katona állomásozott Irakban, ugyanakkor 21 ezer, magáncégek alkalmazásában lévő zsoldos, vagy biztonsági őr szolgált jórészt azokat a feladatokat ellátva, amelyeket a hivatásos alakulatok is elláthattak volna. Ezek a biztonsági feladatokat ellátó alkalmazottak 2004 nyarán kötött szerződésük értelmében mentesülnek az iraki ideiglenes kormány felelősségre vonása alól. A brit kormány a vádak szerint több millió fonttal segítette a cégek szerződéskötését, 2005-ben az iparág 53 milliárd fontos éves forgalmat csinált (Sengupta, 2006). Eklatáns példa erre a Sierra Leonéban fegyvercsempészet gyanújába keveredő brit cég, az Aegis Defence Services, amely a háború előtti 554 ezer fontos éves forgalmát 2005-ben 62 millióra fontra növelte. Az Armorgroup nevű cég forgalma ugyanebben az időszakban 71 millió fontról 233 millió fontra nőtt úgy, hogy Kabulban, Bagdadban és Bászrában nyert el szerződéseket. A Control Risk Group forgalma a háború megkezdésének évében 47 millió font volt, ez nyolcvanmillió fontra nőtt egy év alatt úgy, hogy a Pentagon, az Újjáépítési és Fejlesztési Hivatal és az USAID kötött vele szerződéseket, többek között a brit kormányőrséget is biztosítva Irakban. A magánszféra alkalmazására újabb jó példa az Erinys International (Egyesült Királyságban és Dél-Afrikában működő cég), ami 2003-ban alakult és hamarosan százmillió dolláros szerződést nyert el iraki olajvezetékek őrzésére.

A felelősség kérdésének tisztázása

A háború megindításával kapcsolatban már a fő katonai műveletek befejezése után, 2003 májusában két vonatkozásban is felvetődött a felelősség kérdése. A közvélemény és a politika a kormány és a hírszerzés felelősségének teljes feltárását követelte, miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a tömegpusztító fegyverek létezését nem tudják bizonyítani.[40] A brit parlament, a kormány és független bizottságok vizsgálták, hogy egyrészt a hírszerzés milyen információkat gyűjtött a tömegpusztító fegyverekről, másrészt hogy a kormány hogyan használta fel ezeket az információkat a közvélemény és a parlament befolyásolására, végül hogy megalapozott döntést hozott-e a háború megindításáról.

A két legfontosabb független vizsgálóbizottság a Hutton- és a Butler-bizottság hosszú hónapokon keresztül elemezte a kialakult helyzetet. Tony Blair politikai karrierje 2003 nyarától 2004 júniusáig hajszálon függött.

A Hutton-jelentés: a kormányzati felelősség kérdése

A Lord Hutton által vezetett vizsgálat 2003 augusztusában kezdődött: a média és a kormányzat felelősségét vizsgálta. A BBC által 2003. május 29-én sugárzott műsorban Andrew Gilligan riporter „kormányzati belső forrásokra" hivatkozva azzal vádolta meg a kormányt, hogy az iraki helyzetről készített jelentésében a hírszerzés információit „feltupírozta". A „belső forrás"-t a BBC nem nevezte meg, viszont – a vádak szerint a kormányzattól – kiszivárgott, hogy az információ dr. David Kellytől, a védelmi minisztérium fegyverzetszakértőjétől származik. Kellyt a parlament vizsgázóbizottsága is meghallgatta, de a meghallgatás eredménytelenül zárult. A tudós július 18-án öngyilkosságot követett el. Gilligan a kormány kommunikációs vezetőjét, Alastair Campbellt vádolta azzal, hogy ő adta ki saját munkatársának nevét. A kormány természetesen tagadta a vádakat. A csaknem fél éven keresztül folyó vizsgálat eredményét Lord Hutton 2004. január 24-én tette közzé. A jelentés óriási meglepetésre tisztázta a kormányt, és súlyosan elmarasztalta a BBC-t. A megállapítások között nyilvánvalóvá tették, hogy a BBC riportere megalapozatlanul állította, hogy a kormány „feltupírozta" volna a tényeket, és valós hírszerzési információkra építve tette közzé a szeptemberi jelentést. A következmények a BBC-re nézve lesújtók lettek: a BBC elnöke, Greg Dyke távozott pozíciójából, a BBC pedig bocsánatot kért a kormánytól.

Parlamenti vizsgálóbizottságok

A parlament külügyi bizottságának készített jelentés az Irak ellen megindított háború döntését elemezte.[41] A kormányzati felelősség kérdése elsősorban természetesen a miniszterelnököt érintette, de vizsgálat alá került a kormány és a kabinet több tagja is. A vizsgálatok egyik alanya Alastair Campbell, Blair kommunikációs vezetője volt, aki-

nek felelősségét a bizottság nem állapította meg a tömegpusztító fegyverekről szóló 2002. szeptemberi dosszié összeállításával kapcsolatban.[42] A vizsgálat a tények mellett a hangsúlyok arányáról szólt. A tények megállapításának kérdésében a parlamenti vizsgálat nem tett elmarasztaló megállapítást, a hangsúlyok és a fogalmazás tekintetében azonban igen, hiszen, mint a dokumentum megállapítja, a korábbi hírszerzési források felhasználásakor nem kerültek az érékelésekbe ennyire erőteljesen a bizonytalan forrásokra alapozott kijelentések. A „45 percen belül bevethető tömegpusztító fegyverek" megállapítással kapcsolatban a jelentés leszögezte, hogy azok egyetlen forrásból származtak, ezért a kormánynak nem lett volna szabad ekkora hangsúlyt helyezni a kommunikációs kampányban erre a feltételezésre.

A parlament hírszerzési és biztonsági bizottságának vizsgálóbizottsága szeptemberben saját dokumentumban értékelte a kormányzat tevékenységét.[43] A vizsgálat konklúziója megalapozottnak találta a hírszerzési szolgálatok *(Security Intelligence Service, SIS)* 1991 és 2002 közötti tevékenysége alapján azokat az információkat, amelyeket a kormány egy évvel korábban tett közzé, kiemelte azonban azokat a pontokat, amelyek félrevezetők lehettek:

1. A kormány jelentésében a fegyverek 1991 utáni gyártására vonatkozóan a *„folytatta a tömegpusztító fegyverek előállítását"* fordulatot használta, ami nem volt helyes, hiszen a hírszerzési adatok ezen a helyen nem voltak megalapozottak, az alapdokumentumok csak feltételezésre építettek, és a kormány ezt nem említette.

2. Irak nem jelentett közvetlen veszélyt az Egyesült Királyságra, mint ahogyan a kormányzati jelentés kimondja.

3. A 45 perces bevethetőség a harctéri alkalmazásra vonatkozott (ha rendelkeznek ilyen fegyverekkel, akkor az alkalmazáshoz a harctéren ennyi idő kell), nem általánosságban. Az időkeret használata túlzott volt, és a hozzá nem értők számára – akiknek egyébként is új volt az információ – félrevezető (a dokumentumban négyszer szerepelt).

Butler-bizottság: a hírszerzés és a kormányzati felelősség kérdése

Tony Blair kérésére független vizsgálóbizottság alakult Lord Butler vezetésével, amely 2004. február és június között aprólékosan megvizsgálta a hírszerzésnek az iraki háborút előkészítő tevékenységét.[44] A július 24-én közzétett jelentés több területen is elmarasztalta a brit hírszerzést:

1. A hírszerzés megbízhatósága. A hírszerzés túl sok terülten hagyatkozott megbízhatatlan emberi forrásokra, az MI6 nem ellenőrizte megfelelően a forrásait, miközben harmadkézből származó információkat is beemelt megfelelő ellenőrzés nélkül a források közé. A „más országból" származó súlyosan tévesnek bizonyult hírszerzési információkat a szolgálat nem kezelte megfelelően. Az iraki disszidensek beszámolóit sem kezelte megfelelő komolysággal.

2. Az iraki fegyverek. A jelentés szerint továbbra is elhamarkodott lenne azt a megállapítást tenni, hogy nem léteztek a háború megelőzően tömegpusztító fegyverek Irakban, annál is inkább, mivel bizonyítható, hogy Irak aktívan próbált tiltott fegyvereket beszerezni, ráadásul nukleáris technológiát és eszközöket is. A fegyverek célba juttatására az iraki hadseregnek engedélyezettnél nagyobb hatótávolságú rakéták kifejlesztésén dolgozott. Bevethető vegyi és biológiai fegyverei közvetlenül a háború indítása előtt bizonyíthatóan nem voltak, sem olyan program nem folyt, amely ezek kifejlesztését irányozta volna elő.

3. A háború indítása. A hírszerzésnek nem voltak olyan friss információi Irakkal kapcsolatban, amelyek lényegesen új körülményeket tártak volna fel. A ENSZ fegyverzetellenőreinek jelentése után nem történt meg a hírszerzés információinak újraértékelése. A hírszerzési információk csak korlátozott szerepet játszottak a háború legalitásának megítélésekor. A bizottság nem talált bizonyítékot arra, hogy az olajhoz való hozzájutás biztosítása összefüggésben lett volna a háború indításával.

4. A 45 perces bevethetőség. A bizottság megállapítása szerint a kormánynak nem lett volna szabad szerepeltetnie ezt a 2002. szeptemberben publikált dokumentumban anélkül, hogy pontosan megmagyarázta volna a jelentését. (Ezzel összevethető a korábban említett parlamenti vizsgálóbizottsági jelentés, amely szintén kimondta, hogy a hírszerzés – az önmagában is kétséges megállapítást – ezt a harctéri bevethetőségre, nem pedig a stratégiai alkalmazásra értette, amely viszont valóban sérthette volna a brit érdekeket.)

5. Urán beszerzése. Irak Nigerrel és a Kongói Demokratikus Köztársasággal folytatott tárgyalásokat urán beszerzéséről. A bizottság ezt a feltételezést megalapozottnak találta, ugyanakkor nem talált bizonyítékot arra, hogy valóban megtörtént volna a beszerzés.

6. Mozgatható biológiaifegyver-laboratóriumok. A hírszerzés megalapozottan állította, hogy az iraki rezsim ilyen mozgatható laboratóriumok beszerzésére törekedett, de ezek az információk 2000 előttről származtak.

7. A kormány 2002. szeptemberi jelentése. A bizottság nem marasztalta el a kormányt, nem állította azt, hogy nem mondott igazat vagy hamis információkat közölt. Ugyanakkor hiba volt, hogy a kormány jelentésében a hírszerzés saját értékelését az információk hitelességéről és azok kétségeiről nem hangsúlyozták kellően, azt a látszatot keltve, hogy szilárd lábakon álló információkra építenek.

8. A JIC munkájáról. A bizottság a 45 perces állítás kivételével nem talált hibát a JIC munkájában, a hírszerzési forrásokat helyesen értelmezte és készítette belőle a jelentéseket, amelyekre alapozva a későbbiekben a kormány elkészítette a 2002. szeptemberi dokumentumot. A JIC munkáját más szervezeteknek is értékelnie kellett volna, így feltárhatók lettek volna az esetleges kétséges pontok. A kormány tíz nappal a dokumentum közzététele előtt biztosított lehetőséget új hírszerzési információs jelentés elkészítésére, de ez már nem készült el.

A Butler-bizottság Lord Goldsmith szerepét is vizsgálta a háború megindításában. A vizsgálat feltárta, hogy Goldsmith 2002. szeptember és 2003. február között többször közölte szóban fenntartásait Blairrel, és felhívta a figyelmét arra, hogy az 1441-es határozat megsértése nem jelent automatikus felhatalmazást az erő alkalmazására. A Jack Straw külügyminiszter mögött álló nemzetközijogász-csoport egyöntetű álláspontot fogalmazott meg a háború indításával kapcsolatban: csak újabb BT-határozat elfogadása esetén látta megalapozottnak a beavatkozást. Jack Straw azonban munkatársaival szemben ellentétes álláspontra helyezkedett, akik Goldsmithtől vártak volna közvetítést. Goldsmith azonban nem adott hivatalos választ a megkeresésekre, és hivatalosan nem is közölte álláspontját egészen 2003 márciusig. Sőt 2003. februárban a miniszterelnökhöz eljuttatott memorandumban kétségeit fejezte ki. Végül egy, az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatás során fogalmazta meg a március 3-án közzétett álláspontját.[45]

Összességében elmondható, hogy a hírszerzés és a kormányzat felelősségét vizsgáló egyik legfontosabb bizottság nem állapította meg sem a hírszerzés, sem a kormányzat egyes szereplőinek, szerveinek konkrét felelősségét csak „kollektív" hibákra mutatott rá, amelyek elsősorban ügyrendi kérdésekkel kapcsolatban vetődtek fel. Mindezek mellett kritizálta a miniszterelnök vezetési stílusát és módszereit, amelyekkel nem a céloknak és lehetőségeknek megfelelően használta fel a rendelkezésére álló információkat. A Butler-jelentés által felvetett kérdésekre és hibákra a kormány 2005-ben adta meg a választ.[46] A dokumentum részletesen kifejtette, hogy a bizottság által javasolt területek melyikén milyen intézkedéseket léptettek életbe, és hogyan tették rugalmasabbá és ellenőrizhetőbbé a hírszerzés szervezeti struktúráját és működését.

Az iraki beavatkozás következményei a brit belbiztonságra

Az iraki konfliktus közvetett következménye lett a belbiztonsági helyzet alapos átrendeződése. 2005. július 7-én öngyilkos merénylők Londonban négy robbantást hajtottak végre, amelyek 52 halálos áldozatot követeltek. Ezt július 21-én négy sikertelen kísérlet követte. A merényletek elkövetőit a rendőrség és a titkosszolgálat az al-Káida tagjaiként azonosította. Annak ellenére, hogy a merénylők által hátrahagyott búcsúüzenetek a brit iraki háborús részvételt említették tettük elkövetésének okaként, hiba lenne közvetlenül és kizárólag ezzel magyarázni az országot 2005 nyarán megrendítő terrorhullámot és az azóta is tartó fenyegetettséget.

A terrorizmus mindennapos pusztítását a britek sajnálatosan hosszú ideje ismerik, mert a brit birodalom fennállása idején ugyanúgy sújtotta a polgárokat, mint a 20. század második felében az északír válság következtében. A nagypénteki egyezmény segített lezárni 1998-ban a terrorizmus csaknem harminc éve tartó intenzív szakaszát,[47] a

külső fenyegetettség növekedése azonban azzal járt, hogy az abban az évben megjelent *Stratégiai védelmi jelentés* kiemelt biztonsági kockázatként nevesítette a terrorizmust. A 2001-es terrorizmus elleni törvény[48] egyre jobban a figyelem és viták középpontjába állította a liberális szabadságjogok korlátozásának kérdését. Való igaz, hogy a londoni merényletek nagy lökést adtak a belső biztonságot fokozó törvényi keretek átalakításának, nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az Egyesült Királyság ezen a téren már korábban is szilárd, jól alkalmazható és hatékony törvényekkel bírt. Mégis olyan vitákat indukált, amely tulajdonképpen az iraki invázió megkezdésétől kezdve folyamatosan a politikai napirenden tartotta a biztonsággal kapcsolatos kérdéseket, és ezáltal reflektorfénybe helyezte a kormány külpolitikájának belső következményeit. A személyi azonosító igazolvány bevezetésének kérdése[49] és az előzetes letartóztatás leghosszabb idejének harmincról kilencven napra történő meghosszabbítása, a mobiltelefonok szöveges üzeneteinek titkosszolgálatok által történő tárolása, az MI5, a brit titkosszolgálat költségvetésének és hatáskörének növelése minduntalan az iraki beavatkozás árnyékát vetették a politikai csatákra, és a Blair-kormány támogatottságának fokmérőjévé váltak. Bizonyos esetekben pedig a brit Európa-politika napirendjére is hatással voltak (lásd az EU-tagállamok közötti titkosszolgálati együttműködés előmozdításának kérdését).

A merényletek egyértelmű célja a közvélemény befolyásolása volt. A tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy kritikus helyzetben a közvélemény – leginkább rövid távon – a kormány mögé áll. A merényletek azonban nem magyarázhatók kizárólagosan a kormány iraki politikájával, sokkal inkább egy, Nyugat-Európa több országában is egyre élesebben jelentkező problémával: a bevándorlók társadalmi integrációjának kudarcával. A brit társadalom az elmúlt évszázad során formálódott multikulturális társadalommá, alkalmazkodott a bevándorlás és a befogadás nehézségeihez. A bevándorlók elsősorban a volt gyarmati területekről érkeztek az országba, köztük is kiemelkedő az indiai és a pakisztáni közösségek jelenléte. A dekolonizáció lezárulása után érkező bevándorlók integrálódása a hetvenes években nehézségek árán, de megtörtént. A mostani problémák a harmadik, negyedik generációkkal kapcsolatosak, ők szüleikhez, nagyszüleikhez képest sokkal kevésbé kötődnek a brit társadalmi értékrendszerhez, a közösségek zártabbá válnak, és fogékonyabbak a főleg kívülről érkező radikális vallási fundamentalista eszmékre. Az illegális bevándorlás növekvő üteme egyre szigorúbb szabályozásra ösztökélte a Blair kormányt. A szigorítások már a második kormányzati ciklusban látható eredményeket hoztak.

A merényleteknek kétségkívül kedvező hatásai voltak a kormány tevékenységének megítélésére: nem vezettek be pánikszerű intézkedéseket, nagyon gyors eredményeket értek el a nyomozásban (még a konzervatív párt akkori vezetője, Michael Howard is elismerését fejezte ki Blairnek, és nem kérték vizsgálóbizottság felállítását). A biztonság növelésére tett intézkedések a közvéleményre közvetlenül és folyamatosan nyomást gyakoroltak. Ennek egyik legjobb példája a terrorfenyegetettséget jelző skála

bevezetése,[50] amely naponta emlékezteti a lakosságot a terrorizmus jelenlétére. A terrorizmusellenes törvény további szigorítása is megtörtént (a terroristatámadásra készülés nevesítése: így például internetről letölthető bombakészítés, a terrorizmus dicsőítése, terroristaképzés külföldön vagy az Egyesült Királyság területén stb.). A közvélemény szembenállását a kormánnyal elmélyítette a tévesen terroristaként azonosított és a londoni metró egyik állomásán 2005. július 22-én valószínűsíthetően a brit titkosszolgálat által agyonlőtt brazil származású Jean Charles de Menezes esete.

Hatások a brit politikai közéletre

Tony Blair politikai karrierjére alapvetően rányomta bélyegét az iraki beavatkozás. Blair az elmúlt száz év vitathatatlanul legsikeresebb munkáspárti miniszterelnöke volt.[51] Politikai programját a baloldal gyökeres megújításával kezdte, miközben számos területen kezdett bele az Egyesült Királyság modernizációjába. A modernizációs program stabil hátterét jelentette a Gordon Brown pénzügyminiszter által tartós növekedési és egyensúlyi pályára állított gazdaság. A devolúció (Skócia, Wales és Észak-Írország önkormányzatisága új kereteinek kijelölése), az egészségügyi rendszer átalakítása, az oktatási rendszer reformja, a brit alkotmányos rendszer reformja, ha nehézségek árán is, de előre haladt. A brit választók 2001-ben újra bizalmat szavaztak Blairnek. A második kormányzati ciklusban a belpolitikai lendület alábbhagyott, az iraki intervenció pedig fordulópontot jelentett megítélésében. A közvélemény-kutatások egyre gyakrabban jelezték, hogy népszerűsége jelentősen csökkent. Politikai ellenfelei nem tudták azonban kihasználni a változást.

A konzervatív párt a mai napig nem tért magához a John Major óta tartó dermedt bénultság állapotból. A párt a kilencvenes évek elején az Európa-politikai kérdésekben végzetesen megosztottá vált, Blair 1997-es földrengésszerű győzelme után pedig nem tudott alternatívát felmutatni a politikai programját több szinten is „ellopó" Munkáspárttal szemben. Blair szépen lassan „elfogyasztotta" a konzervatív párt vezetőit.[52] A konzervatív párt képviselői maguk is a háború megindítása, Szaddám Huszein eltávolítása mellett szavaztak. 2004-ig egyetlen retorikai fegyvert használtak Blairrel szemben: a háború indításának okát feszegették és a felelősség kérdését emelték ki, így próbálták lejáratni a miniszterelnök szavahihetőségét („Bliar" – szójáték, „hazudós"). A konzervatív párt a második világháború óta erősen atlantista külpolitikai irányvonalat követ, amelyben meghatározó szerepe van az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott „különleges kapcsolatnak", ezért markánsan különböző külpolitikai irányt nem lehetett várni tőle az iraki kérdésben. A 2005-ös választások közeledtével és az iraki helyzet súlyosbodását látva a párt minden fronton kíméletlen kritikába kezdett a kormányzattal szemben. A hangsúlyt a békefenntartással kapcsolatos kormányzati tehe-

tetlenségre és a brit csapatok lehetőség szerinti mielőbbi kivonására összpontosította. És bár az időközi helyhatósági választások más eredményt valószínűsítettek, a taktika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Blair számára így a kihívást nem a Konzervatív Párt jelentette (sem a Liberális Demokraták párt, amely 2003 óta folyamatosan érvelt a csapatkivonás mellett), hanem saját párton és kormányon belüli vetélytársa: Gordon Brown. A Blair–Brown miniszterelnök-váltás 2000 óta folyamatosan a közbeszéd egyik kedvelt témája volt. Az iraki helyzet súlyosbodása, a kormány egyes tagjainak kiválása egyre inkább Margaret Thatcher miniszterelnökségének utolsó periódusához hasonlította Blair helyzetét: már nem hallgatott az őt ért kritikákra, és saját bizalmi emberei is kihátráltak mögüle.

A sort Robin Cook korábbi külügyminiszter, a kabinet tagja kezdte, aki a háború megindítása előtt három nappal ezekkel a szavakkal mondott le posztjáról: „Nem kívánok részt venni egy olyan kollektív felelősséggel járó döntésben, amely nemzetközi megállapodás és hazai támogatás hiányában kíván katonai akciót kezdeményezni Irak ellen."[53] A Munkáspárt és a kormány belső megosztottságát mi sem mutatta jobban, hogy hasonló indokokra hivatkozva mondott le május 12-én Clare Short, nemzetközi fejlesztésekért felelős miniszter. A köztisztségviselők közül kulcsfontosságú vezetők távoztak, így említésre méltó Elizabeth Wilmshurst, a külügyminisztérium helyettes jogi tanácsadójának távozása, ő 2003. március 18-án jelentette be lemondását, miután nyilvánosságra hozta, hogy nem ért egyet az újabb BT-határozat nélkül megindított katonai akcióval. A Blair-kormánynak 2003 után folyamatos problémát jelentett a kormányon és párton belül az iraki helyzet eltérő megítélése, hiszen a konzervatívok 1990 és 1997 közötti fokozatos felőrlődésének és látványos bukásának tanulsága nyilvánvaló volt: a brit választók nem tolerálják a hosszú ideig tartó, tehetetlenséghez vezető megosztottságot kulcsfontosságú politikai kérdésekben.

Mivel a választóknak a Munkáspárttal szemben igazi alternatívát se a Konzervatív párt, sem a Liberális Demokraták nem tudtak nyújtani, a belső megújulás lehetett az egyik lehetséges kiút. Blair politikai érzékének minden rejtett tartalékára szüksége volt, hiszen külpolitikailag több területen is borotvaélen táncolt. A beígért népszavazás az *európai alkotmányos szerződésről* annak elutasítása esetén könnyen politikai karrierjének végét jelenthette volna, az Európai Unió 2007–2013-as költségvetése kapcsán a brit elnökség idején kirobbanó vita a brit visszatérítésről viszont kedvezően zárult számára. Az iraki kudarc egyre jobban érzékelhető hatására a választások közeledtével Blair új taktikát választott. A háború indításának jogosságát továbbra is hangsúlyozta, kimondta azonban, hogy a hírszerzés az iraki tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban több helyen hibázott, és ezért politikai felelősséget vállalt. A hangsúlyt és a közvélemény figyelmét inkább a belpolitikára terelte: Irak helyett a nyugdíjreform, a lakásvásárlás, az egészségügy került a propaganda középpontjába. A siker nem maradt el: 2005-ben harmadszor is megnyerte a parlamenti választásokat.

A közvélemény és az iraki beavatkozás

A brit közvélemény megosztott, ugyanakkor következetes volt az iraki beavatkozás tekintetében[54] a háború megkezdése előtt. Abban az esetben, ha a fegyverzetellenőrök bizonyítékot találtak volna a tömegpusztító fegyverekre, és az ENSZ BT jóváhagyta volna a katonai akciót, az emberek 75 százaléka a beavatkozás mellett lett volna. Bizonyítékok mellett, de ENSZ BT-jóváhagyás nélkül 46 százalék támogatta volna az akciót, bizonyítékok nélkül, de ENSZ BT-jóváhagyás mellett 41 százalék, míg mindkettő hiányában csak 24 százalék. A háború megindítása után közvetlenül 56 százalékra emelkedett a támogatók aránya, és 2003 nyaráig ezen a szinten maradt. A fordulópontot David Kelly halála és az azt követő első vizsgálatok megkezdése jelentette.

Az Irakban tapasztalt nehézségek, az amerikai és brit katonák által elkövetett, a közvéleményt sokkoló bűncselekmények, amelyek a médián keresztül rendkívül hatékonyan fejtették ki hatásukat, a támogatottság gyors zuhanásához vezettek. A média befolyásoló erejét mutatja, hogy a brit katonák lejáratására a háborúellenes bulvársajtó hamis, összevágott fotókat is készített, így taszítva hosszú heteken át mélypontra a háború támogatottságát.[55] A konfliktus elhúzódása, a brit csapatok fokozatos kivonásának lehetősége egyre inkább a háború ellenes mozgalmak hangjait erősítette. Nyilvánvalóan a közvélemény megnyerése volt a cél, amikor a brit trónörökös fiatalabb fiának, Henrynek az iraki szolgálatát jelentették be. Furcsa fintor, hogy a biztonsági helyzetre való hivatkozással a hadseregnek az áthelyezést le kellett mondania.

Gordon Brown és a brit külpolitika jövője Irak tükrében

Gordon Brown, aki 2007. június 27. óta Nagy-Britannia új miniszterelnöke, Tony Blairhez hasonlóan támogatta az iraki beavatkozást. Feltűnően tartózkodott azonban a médiában és politikai rendezvényeken az Irakkal kapcsolatos megnyilvánulásoktól. Ha a Munkáspárt történelmi egymást követő negyedik győzelmét is meg kívánja szerezni, akkor Brownnak különbséget kell tudnia felmutatni Blair iraki külpolitikájával szemben. Mindezt úgy, hogy a terrorfenyegetettség 2007 nyarán beárnyékolja az Egyesült Királyság mindennapjait. A közel-keleti helyzet rendezése és az iraki konfliktus lezárása Brown politikai programjában a sürgető feladatok között jelent meg. A kivonulási tervek már 2006-ben megszülettek. A csapatok létszámának csökkentése és a végső kivonulás dátumának meghatározása a déli területek biztonságának garantálásától, valamint az iraki biztonsági erők képzettségétől és képességeitől függött. A parlament 2007 októberére szeretné a brit haderőket végleg kivonni az ország területéről. A rövid távú politikai célokon túl biztonságpolitikai stratégiai kérdések is felvetődtek a megszállás megszüntetésével kapcsolatban. A katonai vezetés 2007 nyarán jelezte, hogy hosszú

távon nem tartható fenn párhuzamosan az afganisztáni és az iraki katonai jelenlét, mert erőforrásaikat maximálisan felhasználták. Kis segítség lehet az Észak-Írország területéről 2007. augusztusra kivont katonák átcsoportosítása, valószínűtlen azonban, hogy Irak területén vetnék be őket. Az iraki és afganisztáni fellépés hosszú évekre képtelenné teheti a briteket egy újabb katonai konfliktusban való tartós szerepvállalásra.[56] A tapasztalatok alapján a kormánynak döntenie kell: vagy csökkenti az elkötelezettség szintjét a későbbi nemzetközi konfliktusok megoldásában, vagy jelentősen megemeli a védelmi kiadásokat. Az iraki helyzet rámutatott a brit haderő gyengeségeire, amelyek várhatóan már a közeljövőben gyors megújulásra ösztönzi a hadsereget.[57] Az alapvető probléma az, hogy a katonák először szembesültek azzal a jelentős különbséggel, ami elválasztja a harctevékenységet a békefenntartástól.

A Brown-kormány új külügyminisztere, David Miliband a brit külpolitika újragondolását tűzte ki célul. A globális felmelegedés elleni nemzetközi együttműködés kiterjesztése, az Iránnal folytatott tárgyalások vagy az afganisztáni helyzet stabilizálása már a blairi külpolitikában is kiemelkedő szerepet kaptak, az új kormány azonban külpolitikájában határozott elsőbbséget hirdetett ezeknek a területeknek.

Az iraki beavatkozás tapasztalatainak értékelésekor előtérbe került a brit alkotmányos rendszer reformjának folytatása is. A kormány és személy szerint a miniszterelnök felelősségének és elszámoltathatóságának kérdése alkotmányjogi kérdéseket feszeget. Ha Brown egy esetleges előre hozott választás után megfelelő mértékű felhatalmazást kapna a választóktól, úgy elképzelhetőnek tartja, hogy tárgyalásokat kezdjen az írott alkotmány létrehozásának lehetőségéről, amely pontosan szabályozná a háború indításával kapcsolatos felelősségi területeket is. Az iraki beavatkozás értékelése nemcsak a Munkáspárt, hanem az összes politikai párt programjában szerepet fog kapni. Brown ellenfele a következő választásokon valószínűleg a konzervatív párt jelenlegi vezére, David Cameron lesz, ő nyilatkozataiban már most távolságot tart George Bush iraki politikájától, és az amerikai–brit kapcsolatok „újraegyensúlyozásának szükségességéről" beszél.

A „különleges kapcsolat" szerepének nagymértékű leértékelődését nem várhatjuk a közeljövőben. Brown külpolitikai játékterét sokkal inkább beszűkíti a következő időkben az Európával kialakított viszony átgondolása. Blair több kulcsfontosságú kérdésben a döntést utódjára hagyta, így az euró bevezetésével kapcsolatos népszavazás és az *alkotmányos szerződés-módosított reformszerződés* ügyében a népszavazás megtartását vagy mellőzését, a brit költségvetési visszatérítéssel kapcsolatos vitát és a közösség költségvetési kiadási szerkezetének jelentős átalakítását.

Az iraki helyzet kezelése mindenesetre rossz precedenst teremtett a brit külpolitikában. Blair retorikája, amely a nemzetközi rend betartásával, az igazsággal, igazságossággal támasztotta alá a beavatkozás szükségességét, elbukott. Brown és a nemzetközi közösség alapvető problémája az, hogy nem az alapelvekkel volt probléma – minden-

képpen elismerésre méltó, hogy az évszázadokig birodalmi politikát folytató Nagy-Britannia ezeket az elveket alkalmazza külpolitikai magatartásának formálásakor –, hanem a háborúindítás okának megtalálásával, valamint a háború és a békefenntartás kezelésével. A közvélemény a vélt és valós okokat a döntéshozók bizonytalansága, szándékos vagy vétlen félremagyarázásai miatt könnyen összekeverheti. Ez pedig elbizonytalaníthatja a külpolitikai döntéshozókat abban, hogy a jövőben bekövetkező konfliktusok során vissza merjenek-e nyúlni az egykor szilárd, de a Blair-kormányzat által megrengetett alapelvekhez.

Jegyzetek

1 A továbbiakban az országra Egyesült Királyságként hivatkozom, kivéve ott, ahol történelmi vagy alkotmányjogi szempontból a Nagy-Britannia megnevezés a helytálló.
2 Az EGK-val folytatott első csatlakozási tárgyalásokon 1961–62-ben tárgyalási stratégiája kiterjedt gyarmatbirodalommal bíró ország képét jelenítette meg tárgyalóparnerei előtt. Az 1982-es Falkland-válságban Margaret Thatcher a régi idők birodalmi külpolitikájának nosztalgiájával takarta el belpolitikai problémáit.
3 Nem csak közvetlenül a második világháború után az európai egységfolyamat felé folytatott külpolitikai lépései árulkodnak világosan erről, hanem az európai integrációba való betagolódása utáni magatartása is.
4 A „különleges kapcsolat" kifejezést Winston Churchill használta először 1946-ban, Nagy-Britannia és a transzatlanti partnerek (az Amerikai Egyesült Államok és Kanada) közötti együttműködésre. A későbbiekben egyre inkább az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közti kétoldalú együttműködést kezdték érteni ez alatt.
5 Kiindulópontként említhetjük az 1946-os Spaatz–Tedder-egyezményt, amely lehetővé tette az amerikai bombázóknak az észak-angliai támaszpontok használatát.
6 Urándúsítás, amerikai atomfegyverek átadása Nagy-Britanniának az 1960-as években.
7 Így például a fent említett Spaatz–Tedder-egyezmény aláírásával szinte egy időben próbálta rábírni az Amerikai Egyesült Államok Nagy-Britanniát a birodalmi vámpreferencia rendszer feladására és a font konvertibilissá tételére.
8 A BAE Systems az Amerikai Védelmi Minisztérium legnagyobb külföldi beszállítója, és egyedüli külföldi vállalatként meghatározó részesedést szerezhetett kulcsfontosságú amerikai védelmi ipari cégekben.
9 St. Malo-i nyilatkozat, 1998. december.
10 A nizzai szerződés által létrehozott új intézmények 2001-ben, a NATO–EU együttműködés kiterjesztése 2002-ben, az Európai Biztonsági Stratégia megfogalmazása és Európai Védelmi Ügynökség létrehozása 2003-ban, kapacitásfelajánlási konferenciák sora 1999-től, és a nemzetközi konfliktuskezelésben való fokozatos aktív részvétel 2003-tól az európai együttműködés új dimenzióját jelentették.
11 A levelet hivatalosan Tony Blair és José Maria Aznar, Spanyolország miniszterelnöke kezdeményezte, később derült ki, hogy a Wall Street Journal egyik munkatársától, Mike Gonzaleztől származik az ötlet. Az aláírók között volt Csehország, Dánia, az Egyesült Királyság, Lengyelország, Magyarország, Olaszország, Portugália és Spanyolország.

12 Lásd a Donald Rumsfeld 2003. január 22-i nyilatkozata után kialakuló vitát „a régi és az új Európáról".
13 Lásd Chirac kirohanását a levelet aláíró, az EU-hoz csatlakozni kívánó tagállamok ellen az Európai Tanács 2003. március 17-i ülésén.
14 Így kerülhetett be az ESDP új középtávú célkitűzéseit rögzítő Headline Goal 2010 paragrafusai közé a tömegpusztító fegyverek birtoklója elleni katonai fellépés lehetősége.
15 Balfour-Paul, 1999: 492–494. o.
16 Bár a térségben erőteljes államosítások zajlottak, a nagyvállalatok nem szorultak ki teljesen. A szomszédos Iránban, ahol az olajkészletek a sah előtt teljes egészében a British Petrolhoz tartoztak, a forradalom után újraosztották a piacot: egy amerikai kartell (öt vállalat) kapott 35 százalékot, a franciák alig valamit, a Royal Dutch Shell egy darabot és csupán negyven százalék maradt a BP-é. Irakban az államosítás, illetve a külföldi működő tőke kitiltása után nem maradtak a piacon külföldi vállalatok.
17 A Shell és a BP is folyamatos problémákkal küzd. A Shell 2004-ben kénytelen volt beismerni, hogy húsz százalékkal meghamisította saját könyvelési adatait, mert kedvezőbb színben akarta feltüntetni magát a részvényesei előtt. A másik nagy brit olajipari óriást, a BP-t is folyamatos botrányok kísérik. A kellemetlenségek 2004-ben kezdődtek el, amikor vetélytársa, a Shell a brit vállalattörténelem legmagasabb éves profitját érte el, majd 2005-ben folytatódtak egyik amerikai finomítójának felrobbanásával, később szivárás miatt ideiglenesen be kellett zárnia néhány alaszkai olajvezetéket. Az amerikai hatóság vizsgálatot kezdeményezett árrögzítés miatt, a Mexikói-öbölre tervezett projektjét pedig a hurrikánok késleltették.
18 Nuclear Power in the United Kingdom. Briefing Paper # 84, Australian Uranium Association, August 2007.
19 A média a második győzelmet „csöndes földrengésszerű győzelem"-ként értékelte.
20 Nem kizárólag a külpolitikára korlátozódik ez a hatalom. A „high politics" területén történelmi okokból (a demokrácia korszakát megelőző abszolutizmus örökségeként) a végrehajtó hatalomnak, azon belül is a miniszterelnöknek egyfajta sajátos elnöki hatalma van, amelyet a hozzá kapcsolódó intézményi rendszer és hivatalnokréteg hatékonyan képes kiszolgálni.
21 Ide tartozik az 1956-os szuezi konfliktus (Sir Anthony Eden), a EGK-hoz való közeledés melletti döntés 1961-ben (Harold Macmillan), a Falkland-válság 1982-ben (Margaret Thatcher).
22 A beszéd teljes egészében elolvasható a http://www.pm.gov.uk/output/Page3294.asp címen.
23 Igaz, hogy az előző választásokhoz képest jelentősen csökkent az elért többség, de még így is kimagasló a korábbi évtizedek győztes pártjainak választási eredményeihez mérten, 356 parlamenti helyet sikerült megszerezniük (a konzervatívoknak 198, a liberális demokratáknak 62 helyük van).
24 A DSM II. néven is ismert dokumentumot a Times 2005. június 12-én publikálta. http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article531957.ece.
25 Iraq's Weapons of Mass Destruction: The Assessment of the British Government, London, 09. 24. 2002.
26 A legnagyobb, globális rendszer, *Echelon* kódnéven, műholdak segítségével a digitális jelfeldolgozásban hozza hatalmas előnybe a hírszerzés területén az öt országot.
27 House of Commons, Foreign Affairs Committee, The Decision to Go to War in Iraq, Ninth Report of Session 2002–03, 06. 03. 2003.
28 A JIC tagjai a legfontosabb minisztériumok, köztük is elsősorban a külügyminisztérium, a védelmi minisztérium, a belügyminisztérium magas rangú képviselői.
29 Anthrax-, aflatoxin-, botulinum-toxin-, ricin-, szarin-, VX ideggáz-, cikloszarin-, mustárgáz- és tabunkészletek.
30 A kutatást a State Department egy volt munkatársa irányította. Az IISS 2004-ben a *Survival* folyóirat 2. számában újraértékelte következtetéseit. Lásd Rolf Ekeus: „Reassessment: The IISS Strategic Dossier on Iraq's Weapons of Mass Destruction". *Survival,* 2004. Vol. 46. No. 2.
31 Ezt a tényt mindkét Blix-jelentés megerősítette.
32 UNMOVIC-jelentések a BT-nek, a 12. negyedévi jelentés és az ún. klaszterdokumentumok.

33 UNSCOM-jelentés a BT-nek, 2003. március 6.
34 A szavazásról részletes elemzés olvasható a brit parlament honlapján, a http://www.parliament.uk/commons/lib/research/notes/snSG-02109.pdf weboldalon.
35 A második világháború óta csak az 1990-es első öbölháború és az 1956-os szuezi hadműveletek haladták meg ezt a számot.
36 Ministry of Defence, 07. 29. 2007.
37 2007. március 27-én Irán brit haditengerészeket fogott el az öbölben, akik szerinte megsértették az iráni felségterületet. Az irániak április 4-én engedték végül szabadon a foglyokat.
38 Chris Vernon tábornok, BBC News, 03. 26. 2003.
39 Az újjáépítéssel kapcsolatos szerződéseket a Koalíciós Átmeneti Hatóságtól *(Coalition Provisional Authority, CPA)* és azon belül az amerikai védelmi minisztériumhoz tartozó Projektfejlesztési Hivataltól *(Project Mangement Office, PMO)* 2004. június 28-án az amerikai külügyminisztériumhoz tartozó Iraki Újjáépítési és Fejlesztési Hivatal *(Iraq Reconstruction and Management Office, IRMO)*, valamint a védelmi minisztériumhoz tartozó Projekt- és Szerződéskötő Hivatal *(Project and Contracting Office, PCO)* vette át.
40 A feladatot hivatalosan a többnemzetiségű Iraki Vizsgálati Csoport *(Iraq Survey Group)* végezte, és a 2004 szeptemberében született Duelfer jelentés, majd a 2005. márciusában hozzáfűzött kiegészítés sem látta megalapozottnak a tömegpusztító fegyverek tárolását Irakban 1991 után – igaz, a megsemmisítésükről és esetleges Szíriába szállításukról sem talált bizonyítékokat.
41 House of Commons, Foreign Affairs Committee, The Decision to go to War in Iraq, Nineth Report of Session 2002–03. 06. 03. 2003.
42 Igaz, hogy Campbell a JIC eredeti jelentésének első változatára reagálva a 45 perces bevethetőségről szóló rész átfogalmazását kérte, mert szerinte a dokumentum összefoglalójától eltérően belső, érdemi részében nem szerepelt megfelelő hangsúlyokkal ez az időkorlát.
43 Intelligence and Security Committee Iraqi Weapons of Mass Destruction – Intelligence and Assessments, September 2003.
44 A vizsgálattal egy időben az Amerikai Egyesült Államokban hasonló bizottság vizsgálta az amerikai hírszerzést.
45 A konzultációt az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács jogi tanácsadójával, John Bellingerrel folytatta.
46 Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction: Implementation of its Conclusions, 2005.
47 A konfliktus igazán az Ír Köztársasági Hadsereg 2005-ös leszerelésével, majd a 2007. márciusi északír parlamenti választással és a brit hadsereg 2007. augusztus 1-jei kivonulásával zárult le.
48 Anti-Terrorism, Crime & Security Act, 2001.
49 Nagy-Britanniában nincs kötelező személyi igazolvány, bevezetése 2006-tól 2013-ig több lépcsőben történik meg (Identity Cards Act 2006), azonosításra leginkább a jogosítvány és az útlevél használatos.
50 Az Amerikai Egyesült Államoktól eltérően nem színnel, hanem szövegesen értékelik a fenyegetettségi szinteket.
51 A brit Munkáspárt 1906. február 15-én használta először ezt a nevet.
52 1997-től napjainkig: William Hague, Iain Duncan Smith, Michael Howard, David Cameron.
53 Robin Cooknak a kabinetülés után elhangzott nyilatkozata 2003. március 17-én, BBC.
54 Az egyik legszemléletesebb kutatást a MORI végezte a témában (Baines, 2005).
55 Az összevágott fotókat a *The Mirror* bulvárlap 2004. május 1-jei számában tette közzé.
56 Sir Joc Stirrup tábornok értékelése a védelmi bizottságnak 03. 05. 2007.
57 A kiképzés megújítása, a logisztikai utánpótlás légihíd-technikájának fejlesztése, a technikai felszereltség megújítása állnak a középpontban.

Felhasznált irodalom

Baines, Paul–M. Worcester, Robert (2005): „When the British 'Tommy' went to war, public opinion followed". *Journal of Public Affairs,* February 2005.

Balfour-Paul, Glen (1999): „Britain's Informal Empire in the Middle East" In: *The Oxford History of the British Empire – The Twentieth Century* (szerk. Judith M. Brown and W.M. Roger Louis). Oxford-New York: Oxford University Press, 1999. 490–514. o.

Beaumont, Peter (2002): „Carve-up of oil riches begins – US plans to ditch industry rivals and force end of Opec". *Guardian,* 11. 03. 2002.

Cable, Vincent (2003): „The economic consequences of war". *Guardian,* 02. 02. 2003.

Chamberlain, Nigel–Butler, Nicola–Andrews, Dave (2004): *US-UK nuclear weapons collaboration under the Mutual Defence Agreement*. British American Security Information Council Special Report. June 2004.

Doig, Alain–Phythian, Mark (2005): *The National Intereset and the Politics of Threat Exaggeration: The Blair Government's Case for War against Iraq*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 368–378. o.

Enemark, Christian–Michaelsen, Christopher (2005): „Just War Doctrine and the Invasion of Iraq". *Australian Journal of Politics and History,* Vol. 51. No. 4. (2005). 545–563. o.

FCO (2002): *Saddám Hussein: Crimes and human rights abuses. A report on the human cost of Saddám's policies by the Foreign & Commonwealth Office*. London: FCO, 2002.

FCO (2003/b): *A vision for Iraq and the Iraqi People*. London: FCO, 03. 17. 2003.

FCO (2003): *Iraq: Legal Position Concerning the Use of Force, Foreign & Commonwealth Office.* London, 2003.

Fortson, Danny: „Blood and oil: How the West will profit from Iraq's most precious commodity". *The Independent,* 01. 07. 2007.

Future Strategic Context for Defence, http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/7CC94DFB–839A–4029–8BDD–5E87AF5CDF45/0/future_strategic_context.pdf.

Future Strategic Context for Defence. London: Ministy of Defence, 2001.

Hawkes, Steve: „Turkish deal could pave way for Shell's return to Iraq after 35 years". *The Times,* 2007. április 13.

Hawkes, Steve: „US considers Iraqi gas exports to Europe". *The Times,* 2007. június 6.

Hoggett, Paul (2005): *Iraq: Blair's Mission Impossible.* Political Studies Association, Vol 7. Oxford: Blackwell Publishing, 418–428. o.

Hyland, Julie (2003) *Foreign secretary admits oil central to war vs. Iraq*, WSWS, 2003. január 14.

IISS Strategic Dossier, Iraq's Weapons of Mass Destruction: A Net Assessment, London, 2002

Jackson, Peter–Essser, Robert (2005): *World Liquids Capacity Outlook to 2010: Tight Supply or Excess of Riches?* CERA Private Report.

Kramer, Steven Philip (2003): „Blair's Britain After Iraq". *Foreign Affairs,* 00157120, Jul–Aug. 2003. Vol. 82. Iss. 4.

MoD (1998): *Strategic Defence Review*. London: Ministry of Defence, 1998.

MoD (2001): *Future Strategic Context for Defence*, London: Ministry of Defence, 2001.

MoD (2003/a): *Delivering Security in a Changing World*, London: Ministry of Defence, 2003.

MoD (2003/b): *The Strategic Defence Review:* A New Chapter, London: Ministry of Defence, 2003.

„North Sea oil – When the wells dry up". *The Economist,* 11. 12. 2007.

Oxford Analytica: „Iraq: Oil law necessary but not sufficient for IOCs". *International Herald Tribune,* 03. 06. 2007.

Sengupta, Kim (2006): „Blair accused of trying to 'privatise' war in Iraq", *The Independent,* 10. 30. 2006.

Sereni, Jean-Pierre (2006): „Világméretű újrarendeződés a globális energiapiacon". *Le Monde Diplomatique,* http://monde-diplomatique.hu/spip.php?article108.

Shah, Saeed: „Scramble for Iraq's oil begins as troops start to pull out". The Independent, 02. 23. 2007.

Webb, Tim: „Foreign Office helped set up Iraqi oil deals – Ambassador passed „roadmap" report to Baghdad". *The Independent,* 03. 11. 2007.

Wheatcroft, Geoffrey (2004): „The Tragedy of Tony Blair". *The Atlantic Monthly,* June 2004.

Zoltán Gálik: Illusions and Losing Them: Great Britain's Attempt to Exert Influence

The United Kingdom was the most important ally of the United States in the war against Iraq in 2003. Therefore, the U.K. should share responsonsibility for the failure of the intervention as well. The U.K., which became from a global great power to a regional midlle power during the 20th century and which acquired a lot of historical experiences in the Middle East, wished to enhance its international influence with the intervention. However, the illusion has not become reality. Tony Blair during his ten years as Prime Minister modernized the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in a number of fields successfully. If we consider foreign policy one of the dimensions of modernization, then the intervention in Iraq signals the failure of modernization and, at the same time, is one of the most controversial areas of Blair's political activities. It can unambiguously be regarded as Blair's personal failure, which has had an impact not only on foreign affairs, but also on domestic affairs too. The essay discusses the relationship between British foreign policy and the war in Iraq. It analyzes the circumstances which led Tony Blair to decide in favor of armed intervention. It also discusses the changing nature of British power politics, that of the 'special relationship' with the U.S., the role of Iraq in British foreign policy and the importance of oil. The study of the intervention in Iraq from a practical point of views offers a number of lessons too. Blair's popularity fell from the peak of his career to its all-time low because of the war in Iraq. Despite this fact, he was able to win a general election for the third time. The study analyzes the beginnings of the war, the military lessonsof the war as well as the question of political responsibility. The author attempts to give an answer to the following questions on the basis of the above considerations: what real or perceived reasons made the U.K. participate in the conflict; how the success of the armed intervention can be assessed; and whether the war is the failure of the British foreign policy in general besides being the Prime Minister's personal failure.